

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
Кафедра публічного управління та державної служби

Кваліфікаційна робота магістра
на тему
ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Виконала студентка 2 курсу,
групи ЗПУА-2-24
Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічне управління та
адміністрування»

_____ Юлія ЛОГВИН

Науковий керівник роботи:
доктор наук з державного
управління, професор

_____ Юрій КУЦ

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	8
1.1 Теоретичні засади розвитку місцевого самоврядування.....	8
1.2 Місце місцевого самоврядування в територіальній організації влади....	16
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	25
2.1 Нормативно-правове забезпечення організації місцевого самоврядування.....	25
2.2 Аналіз стану розвитку місцевого самоврядування (на прикладі Сумської міської ради).....	33
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	42
3.1 Організація дієвості місцевого самоврядування у процесі відбудови в умовах воєнного стану.....	42
3.2 Місцеве самоврядування як фактор стійкості тилу.....	50
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми магістерського дослідження обумовлена вагомою роллю місцевого самоврядування у поширенні демократичних практик урядування. Зокрема, це стосується й політичної системи України. За умов децентралізації місцеве самоврядування детермінує впровадження ефективних управлінських практик. Також воно сприяє оперативному прийняттю рішень на місцях. Місцеве самоврядування спрямоване на вирішення конкретних потреб територій. Ним враховується специфіка різних територій нашої держави. Інститут місцевого самоврядування забезпечує розвиток демократії. Адже він сприяє активізації політичної участі громадян певних територій. Зокрема, залученості громадян до прийняття важливих суспільних рішень. Такі рішення орієнтовані на покращення добробуту громад та вирішення болючих суспільних проблем.

Досвід України в період протистояння російському агресору є унікальним та повчальним. Зокрема, з огляду на факти потужної самоорганізації населення. Це свідчить про переваги самоорганізації в кризових умовах у порівнянні з централізованим управлінням. Центральні органи влади не здатні ефективно протистояти кризовим викликам на місцях. Вони не можуть перебрати функції органів місцевого самоврядування на себе. Також вони не здатні ефективно та оперативно виконувати функції місцевого самоврядування. Цікаво, що рівень довіри до органів місцевої влади в Україні був стабільно високим ще до початку повномасштабного російського вторгнення. Тобто, він був високим у порівнянні з рівнями довіри до інших інституцій. Така ситуація була детермінована реформою децентралізації. Ця реформа була однією з найбільш демократичних за період існування України. Важливо, що в умовах широкомасштабної війни рівень довіри українців до місцевих органів влади не падає. Відтак, недоцільним видається припинення повноважень органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. Призупинення або ж звуження повноважень органів місцевого самоврядування можливе за умов

екстраординарних ситуацій. Наприклад, при існуванні безпосередніх загроз життю та безпеці мешканців громад. Зокрема, це стосується мешканців, які перебувають на території ведення бойових дій чи в умовах окупації.

Питання публічного управління, проблематика місцевого самоврядування, а також питання щодо організації та розвитку місцевого самоврядування всебічно досліджуються в працях Харківських науковців, зокрема: В. Бульби, С. Газарян, В. Дзюндзюка, І. Дунаєва, В. Єлагіна, Д. Карамишева, М. Коваленка, О. Коротич, О. Крутій, Ю. Куца, М. Латиніна, В. Мартиненка, О. Орлова, Н. Статівки, Ю. Ульяновченка та ін.

У цілому, слід констатувати, що за умов наявності різноаспектних наукових розробок у межах дискурсу місцевого самоврядування, поодинокими є розвідки щодо проблематики удосконалення розвитку місцевого самоврядування в Україні. Недостатня увага фокусувалася на вивченню системи місцевого самоврядування в період правового режиму воєнного стану в Україні. Зокрема, потребують дослідження технології удосконалення розвитку організації місцевого самоврядування. Це коло означених проблем визначило напрям магістерського дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерського дослідження є теоретичне обґрунтування підходів до удосконалення розвитку організації місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. За приклад обрано Сумську міську раду.

Задля реалізації мети дослідження було заплановано вирішення наступних завдань:

- охарактеризувати та узагальнити теоретичні основи розвитку проблематики місцевого самоврядування;
- визначити суть і місце в територіальній організації влади місцевого самоврядування;
- виявити сучасний стан організації місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні;
- узагальнити нормативно-правове забезпечення організації місцевого

самоврядування в Україні;

- здійснити розгляд стану розвитку системи місцевого самоврядування (на прикладі Сумської міської ради);

- виокремити базові шляхи вдосконалення організації місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні.

Об'єктом дослідження є місцеве самоврядування.

Предметом дослідження є організація місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою магістерського дослідження стали фундаментальні положення дискурсу публічного управління та місцевого самоврядування, організації місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану в Україні, зокрема.

Системний підхід використовувався для вирішення значної частини завдань дослідження. Зокрема, застосовувався для визначення напрямів і для розробки рекомендацій з оптимізації розвитку організації місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Окрім зазначених методів, у магістерській роботі використовувалися:

- методи діалектики, які є загальнонауковими. Це обумовило висвітлення динаміки процесів, що відбуваються в місцевому самоврядуванні. Також це детермінувало виявлення зв'язку науки з практикою. На основі означеного методу розглянуто становлення та розвиток державної політики у сфері місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні;

- метод системного аналізу використаний для дослідження ключових категорій у їхній сукупності соціальних зв'язків. Також для визначення цілого та його компонентів. Зокрема, виокремлювалися окремі елементи в системі місцевого самоврядування. Причому, в умовах воєнного стану в Україні. Також піддавалися аналізу специфічні форми взаємозв'язків системи місцевого самоврядування. Мова йде про удосконалення процесів розвитку місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні;

- метод функціонального аналізу застосовувався для розгляду

організаційно-правової сутності місцевого самоврядування. Мова йде про період воєнного стану в Україні. Також метод був використаний для розкриття обсягу повноважень місцевого самоврядування. Для висвітлення їх характеру і змісту;

- історичний метод використовувався для періодизації розвитку місцевого самоврядування в Україні. Також для аналізу законодавства щодо стану організації місцевого самоврядування. Зокрема, під час воєнного стану в Україні;

- методи логіки застосовувалися задля обґрунтування понятійно-категоріального апарату. Зокрема, щодо дефініції місцевого самоврядування. Також стосовно проблематики механізмів удосконалення розвитку місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні.

Інформаційною базою магістерського дослідження стали закони України, Конституція України, Укази Президента України, постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. Також інформаційною базою стали програмні документи державних та представницьких органів України, документи Сумської міської ради, монографії та наукові статті вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали з мережі Інтернет та особисті напрацювання автора.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено теоретичні та методичні положення надають змогу підвищення ефективності публічного управління шляхом формування механізмів удосконалення розвитку організації місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. Підсумки магістерського дослідження можуть бути використані в практичній роботі, зокрема в діяльності Сумської міської ради. А також у навчальному процесі ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна при викладанні дисципліни «Суспільний розвиток, місцеве самоврядування і регіональне управління».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Робота виконана в межах Комплексного наукового проєкту Інституту державного управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Державне управління та місцеве самоврядування», з яким корелює і наукове дослідження, що здійснювалося кафедрою публічного управління та державної служби за темою «Розвиток персоналу публічної служби в Україні». Зокрема, у контексті цих досліджень магістрант обґрунтовує структурні складники системи діяльності органів публічного управління та адміністрування щодо удосконалення організації місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні.

Апробація результатів роботи. Основні положення магістерської роботи були впроваджені в практику у ході практичної діяльності автора на посаді Начальника відділу транспорту, телекомунікацій та зв'язку управління транспорту, транспортної інфраструктури та зв'язку Сумської міської ради.

Результати й висновки дослідження пройшли обговорення на кафедрі публічного управління та адміністрування ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Теоретичні засади розвитку місцевого самоврядування

Траєкторія розвитку поняття «місцеве самоврядування» висвітлює процес його історичного становлення. Цей термін з'явився внаслідок необхідності організації системи управління на місцевому рівні. Зокрема, задля забезпечення ефективності при вирішенні проблем та потреб громад на місцях. Зародження форм місцевого самоврядування можна виявити ще у давніх цивілізаціях. Ці початкові форми відстежуються там, де самостійно спільноти вирішували власні проблеми. Зокрема, вирішували питання управління власними справами. З появою державних інституцій змінилося й місцеве самоврядування. Його трансформацію детермінував також розвиток суспільства. Місцеве самоврядування тоді набуло нових форм і функцій. Це сталося внаслідок його адаптації до змінних суспільних потреб. Історична еволюція цього концепту детермінувала еволюцію його значення. Також це обумовило вплив на формування різних структур. Мова йде про політичні, економічні, соціальні структури суспільства [108, с. 206].

Термін «самоврядування» почали активно вживати у період Великої Французької революції. Він тоді означав самостійність общин (громад) у відношенні стосовно держави. Пов'язують виникнення поняття «самоврядування» з діяльністю Барона фон Штейна (1757-1831) [129]. Він був міністром тогочасної Пруссії. Самоврядування він розглядав як незалежність спільноти людей у їхній діяльності. Мова йде про незалежність від державних інституцій. А під діяльністю мається на увазі вирішення власних справ певної спільноти людей. Тобто, самоврядування розглядалося значно ширше, ніж проста форма участі індивідів у місцевому управлінні.

Згодом, вже у XIX ст. Рудольф Гнейст [102] уведе в науковий дискурс термін «місцеве самоврядування». Р. Гнейст був юристом і політиком з Пруссії. Цим поняттям описувалося управління на місцевому рівні. При такому управлінні місцеві громади мали права для самостійного вирішення власних питань. Мова йде про територіальні громади, сформовані історично. Причому, вирішувати самостійно свої внутрішні питання громади мають право тільки на основі законів.

Важливий момент є в цьому підході. У діяльності громади є незалежними від втручання з боку органів державної адміністрації [68].

Місцеве самоврядування є концептом з різноаспектним значенням. У межах різних наукових дискурсів різні автори експлікують це поняття в різних контекстах. Цікавим є підхід Г. Єллінека – німецького державознавця та юриста. На думку Г. Єллінека [31], самоврядування є управлінням державними справами за участі осіб, які не мають відношення до державних структур. Означені особи взагалі не пов'язані з професійною державною службою. Відповідно, місцеве самоврядування – це специфічне управління. Воно протиставлене державному бюрократичному управлінню. Його сутність полягає в участі в управлінні саме зацікавлених осіб.

Трохи іншої позиції дотримувалися англійські теоретики І. Редліх і П. Ашлей. Вони розглядали місцеве самоврядування як виконання обов'язків і повноважень місцевими мешканцями. Означені обов'язки та повноваження надані їм законодавчою владою. Або ж ці повноваження випливають із загального права. Окрім місцевих мешканців виконання відповідних повноважень може покладатися на обраних ними представників [60].

В Україні зародження місцевого самоврядування відносять до X - XVIII століть. Цікавим досвідом в цьому контексті стала вічова організація управління періоду Київської Русі. Також цікавим був досвід вйтівства часів Великого Князівства Литовського. Щодо цього періоду важливими були старостівська адміністрація, замкова адміністрація, магдебурзьке право.

Окрім того, Українська козацька держава продукувала теж цікаві практики самоврядності. Зокрема, полково-сотенний устрій. Саме з тим періодом можна пов'язувати початок формування місцевого самоврядування в Україні. Згодом у XVIII ст. і аж до XX ст. формувалася комендантська система. Тобто, мається на увазі адміннагляд, який здійснювали призначені російські коменданти. Пізніше це трансформувалося у міське управління, сільське товариство, земську систему [53, с. 205].

Теоретики виділяють різні підходи до концептуалізації місцевого самоврядування.

У політологічному дискурсі місцеве самоврядування може розглядатися як політична система. У цій системі існують обрані органи влади. Вони взаємодіють із громадянами. Також вони формують на місцевому рівні політичні відносини. У межах цього підходу сфокусовано увагу на важливості інституту представництва. Тобто, на важливості, виборів та політичної участі в місцевому самоврядуванні [108, с. 208].

Згідно з правовим дискурсом, місцеве самоврядування аналізується у контексті правового поля. Тобто, воно вважається системою відповідних правових норм, законів і положень. Означені норми регулюють функціонування та організацію органів влади на місцях. Дефініція місцевого самоврядування у законодавчому полі визначає його ключові принципи. Також вона визначає рамки для здійснення місцевого самоврядування.

У соціологічному дискурсі місцеве самоврядування вважається соціальним процесом. Цей процес обумовлюється потребами громади. Причому ці потреби стосуються самостійного вирішення власних проблем. Також громади самостійно приймають рішення, які корелюють з їхніми інтересами. Базовим елементом цього підходу є виявлення суті соціальних взаємодій [108, с. 207]. Причому, до уваги беруться і соціальні взаємодії, і взаємодії між громадянами та органами влади.

«Європейська Хартія місцевого самоврядування» вважається базовим міжнародно-правовим документом. У Хартії наводиться визначення місцевого

самоврядування. Місцеве самоврядування – це «право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення» [32].

Є й інші важливі документи для регламентації діяльності місцевого самоврядування. Мова йде про Всесвітню Декларацію місцевого самоврядування. Вона була прийнята в Ріо-де-Жанейро 26 вересня 1985 року. Там відбувався XXVII Міжнародний конгрес. Затвердив цю Декларацію на конгресі Всесвітній Союз органів місцевого самоврядування [22, с. 118].

Декларація постулює, що у конституції має бути визначений принцип місцевого самоврядування. Або ж у основному законі стосовно урядових інституцій країни [2, с. 318]. Декларацією визначається дефініція місцевого самоврядування. Зазначено, що місцеве самоврядування є правом та обов'язком місцевих органів влади. Воно стосується регулювання та ведення громадських справ. Причому, під особисту відповідальність та в інтересах мешканців. Це право повинне здійснюватися окремими особами. Також воно має здійснюватися представницькими органами влади. Адже представницьку владу вільно обирають. Також цю владу періодично переобирають на загальних виборах. Тому головних виконавців варто відповідно обирати. Або ж їх слід призначати за участю обраних владних органів [22, с. 118].

У статті 140 Конституції України (ст. 140) тлумачиться концепт місцевого самоврядування. Зазначено, що «місцеве самоврядування в Україні – це право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [43].

Згідно з Конституцією України, саме Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» визначаються засади функціонування місцевого самоврядування. У цьому Законі визначено систему та гарантії для місцевого самоврядування. Також в ньому прописано засади їхньої організації та діяльності. Мова також йде про правовий статус та відповідальність органів та

посадових осіб місцевого самоврядування. У статті 2 цього Закону наведено визначення місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в Україні – «це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [80].

У Юридичній енциклопедії В. Погорілко, О. Батанов подають визначення місцевого самоврядування. З їхньої точки зору, це політико-правовий інститут народовладдя, через який здійснюється управління місцевими справами в низових адміністративно-територіальних одиницях шляхом самоорганізації жителів певної території за згодою і за сприяння держави [6].

Для органів місцевого самоврядування важливою є не лише ознака виборності. Вони повинні мати конкретний набір повноважень. Цими повноваженнями має бути визначений ступінь їхньої самостійності. Тобто, мають бути визначені їхні реальні права. Загалом, універсальна виборність і самостійність є базові ознаки місцевого самоврядування [108, с. 209].

Місцеве самоврядування є конституційним інститутом. Цікаво, що місцеве самоврядування виконує функцію демократизації. Мова йде про відповідну систему взаємодій між місцевою спільнотою та органами публічної влади. Такі взаємодії сприяють закріпленню демократичних інститутів та цінностей. Тобто, вони закріплюються у свідомості населення. А також у суспільних відносинах. Така ситуація досягається шляхом реалізації відповідного права населення. Мова йде про право на безпосередню участь у місцевому самоврядуванні. Така участь обумовлена необхідністю покращення якості задоволення основних життєвих потреб.

Виділимо базові риси специфіки місцевого самоврядування:

1. Локальність та автономія. Місцевим самоврядуванням передбачається значний рівень автономії. Мова йде про автономію для місцевих органів влади. Це стосується вирішення питань, що відносяться до їхньої

території. Вони мають право на самостійне прийняття рішень. Також на самостійне впровадження політики у відповідності з потребами [108, с. 209].

2. **Виборність.** Представники інституцій місцевого самоврядування обираються населенням на періодичних виборах. Причому, у відповідності з демократичними процедурами.

3. **Повноваження і вагома відповідальність.** Інституції місцевого самоврядування мають конкретні повноваження. Ці повноваження визначаються законом. Відповідальність органів місцевого самоврядування полягає у забезпеченні розвитку своєї території [108, с. 209].

4. **Фінансова автономія.** Органи місцевого самоврядування мають власні доходи. Також мова йде про формування ними бюджету. Це дає їм змогу ефективно вирішувати питання місцевого значення.

5. **Учасницька культура громадян.** Існування інституцій місцевого самоврядування обумовлює активність мешканців. Тобто, активну участь громадян у прийнятті рішень. А також у контролі за діяльністю органів місцевого самоврядування. Такий контроль може здійснюватися через громадські обговорення. Також через референдуми та інші форми взаємодії [108, с. 209].

Означені риси визначають особливості місцевого самоврядування. Також вони відображають його специфіку. Зокрема, у забезпеченні ефективного управління. А також у задоволенні потреб місцевих громад.

На думку В. Журавського, слід виділити такі ознаки місцевого самоврядування:

1. **Місьцеве самоврядування має особливе місце.** Мова йде про його місце у механізмі управління суспільством. Також мова йде про взаємовідносини з органами державної влади. Відповідно, воно функціонує як специфічна форма публічної влади. Тобто, воно не є компонентою державного механізму;

2. **Місьцеве самоврядування має свій об'єкт управління.** Мова йде про питання місцевого значення. Тобто, про предмети, відання яких детально

визначаються законодавством.

3. Територіальна громада – це один із специфічних суб'єктів місцевого самоврядування. Її специфіка детермінована можливістю трансформації громади. Мова йде про перетворення громади з учасника управління у статус первинного суб'єкта.

4. Самостійність місцевого самоврядування. Вона проявляється в організаційній та матеріально-фінансовій відокремленості. Також у самостійному вирішенні місцевих питань. Причому, у рамках закріпленої законодавством компетенції. Зокрема, мова йде про самостійну відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування [36, с. 497; 36, с. 87].

З точки зору правового підходу виокремлюють ряд базових ознак місцевого самоврядування:

1. Виокремлена комунальна структура. Мова йде про громаду. Саме громада має спеціальний правовий статус. Цей статус дає змогу на рівні громади самостійно приймати рішення. А також вирішувати самостійно свої внутрішні питання.

2. Устрій, сформований на основі самоврядування громад. Місцеве самоврядування ґрунтується на відповідних принципах. Ключовий принцип полягає в тому, що територіальні громади мають здатність самостійно вирішувати власні питання. Це питання, які стосуються їхніх мешканців. Причому, ці питання вирішуються незалежно від інституцій державної влади. Також важливий принцип обмеженості самоврядування. Мова йде про те, що самоврядування територіальних громад має свої межі. Вони визначаються законодавством. Тобто, громади можуть здійснювати власні повноваження тільки в межах, визначених законом [12].

Теоретики О. Зайчук і Н. Оніщенко виділили ознаки місцевого самоврядування:

- місцевому самоврядуванню притаманний децентралізований управлінський характер. Це детерміновано відсутністю ієрархічної структури;

- місцеве самоврядування є публічною владою на певній території. Це спричинено необхідністю ухвалення та реалізації рішень місцевого характеру;
- місцеве самоврядування презентує інститут народовладдя. Цей інститут забезпечує вирішення місцевих питань самими суб'єктами самоврядування;
- місцеве самоврядування є самостійним інститутом. Воно організаційно відокремлене від державних структур. Воно має недержавний характер;
- місцеве самоврядування несе відповідальність. Зокрема, перед населенням та перед державою у разі невиконання чи порушення власних повноважень [36, с. 168].

Власне визначення місцевого самоврядування надає В. Мамонова. Місцеве самоврядування – це право та спроможність територіальної громади вирішувати питання місцевого значення. Причому, під свою відповідальність. Або ж під відповідальність створених нею органів [53, с. 204].

Звернемось до поняття системи місцевого самоврядування (англ. system of local self-government). Мова йде про впорядковану сукупність певних організаційних форм. Також мова йде про сукупність інститутів місцевої демократії. Крім того, беруться до уваги зв'язків між ними. А також важливими є процеси, що детермінують здійснення ряду функцій. Мова йде про функції місцевого самоврядування. Із вирішення питань місцевого значення зокрема. Також важливими є необхідні ресурси для їх реалізації. Зокрема, людські, правові, матеріальні, фінансові тощо [54, с. 342].

Система місцевого самоврядування є компонентою публічного управління в державі. Причому, поряд із системою державного управління. За своєю суттю – це децентралізована складова системи публічного управління. Вона є організаційно-політичною структурою. Вона спрямована на забезпечення життєдіяльності населення. Означене забезпечення здійснюється згідно до державних стандартів [54, с. 343].

У системі місцевого самоврядування важливим є людський потенціал. Він складається з членів територіальної громади. Зокрема, мова йде про депутатів місцевих рад. Маються на увазі сільські, селищні, міські ради тощо. Також сюди

входять міські голови. А також інші посадових осіб місцевого самоврядування. До таких посадових осіб відносять голів рад. Тобто, обласних, районних, районних у містах рад. Також мова йде про осіб, які обираються або затверджуються на посади відповідною радою. Беруться до уваги й особи, які призначаються на відповідні посади. Тобто, на посади сільським, селищним, міським головою. Або ж головою районної, районної в місті, обласної ради. Мова також йде про громадські організації. А також про колективи суб'єктів господарювання. Крім того, беруться до уваги державні службовці. Саме ті, які працюють у місцевих органах виконавчої влади. Насамперед мова йде про держслужбовців районних та обласних військових адміністрацій. Звісно, важливі представники й інших інституцій громадянського суспільства [54, с. 343].

Наведені ознаки вельми важливі. Вони фокусують акценти на важливості надання громадам відповідного правового статусу. Цей статус необхідний для самостійного управління. Також фокусується увага на необхідності врегулювання цих повноважень у рамках законодавства.

1.2 Місце місцевого самоврядування в територіальні організації влади

Із розгортанням повномасштабних бойових дій змінилися усі правила та норми. Постали кардинально інші виклики. Виникли кризові явища. Все це детермінувало ускладнення нормального функціонування держави. Мова йде, зокрема, про місцеві органи влади. Адже саме вони відповідають за вирішення потреб місцевого населення. Місцеве самоврядування належить до підсистеми місцевого управління. Концепт “місцевого управління” є базовим для багатьох досліджень. У дискурсі місцевого управління співіснують різні аспекти його розгляду. Мова йде про історико-правові аспекти, загальнотеоретичні, конституційно-правові. Також про управлінські й цивільно-правові аспекти. Втім, термін “місцеве управління” досі описується рядом різних понять. Ці

поняття іноді суттєво різняться за змістом. Різні трактування дефініції детерміновані специфікою історичного розвитку і суспільства, і науки. Задля більш детального розуміння суті місцевого управління необхідно концептуалізувати ряд категорій. Мова йде про такі концепти і категорії, як “публічна влада” і “територіальна організація влади”. Також мова йде про експлікацію понять “муніципальне управління” та “місцеве самоврядування”. Адже доволі часто їх ототожнюють з терміном “місцевого управління”.

Концепт “публічної влади” ряд авторів розглядає в етимологічному контексті [118]. З означеної точки зору владу розуміють як суспільну, офіційну, державну. Тобто, переважно публічну владу експлікують таким чином:

а) система повноважень стосовно управління суспільними справами. Вона забезпечується за необхідності примусовим виконанням рішень. Мова йде про рішення, що прийняті для здійснення повноважень;

б) дефініція “публічної влади” міститься в конституціях деяких держав. Означені держави переважно відносяться до романської системи права. Цей термін позначає і органи державної влади і органи місцевого самоврядування.

Публічна влада є владою народу. Ціллю її здійснення вважається суспільне благо. Або це означають терміном « публічний інтерес». Публічна влада звернена загалом до суспільства. Також вона звернена до кожного члена соціуму. Публічна влада є всім доступною. Це означає, що кожен індивід має право брати участь у реалізації функцій та форм влади.

В означеному контексті варто наголосити на проблематиці народовладдя. Зокрема, на його нормативній основі. Під концептом народовладдя розуміється належність всієї повноти влади народу. Ця ідея відображена в багатьох статтях Конституції України. Зокрема, стаття 5 постулює, що народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Крім того, виключно народу належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні. Означене право не може бути узурповане з боку держави. Також воно не може бути узурповане державними органами чи посадовцями. Нікому не дозволено здійснювати узурпацію державної влади [43].

Із точки зору О. Ярмиша та В. Серьогіна [132, с. 431], здійснення публічної влади може відбуватися двома шляхами. По-перше публічна влада здійснюється безпосередньо населенням. Мова йде про народ у цілому або ж про територіальні громади. По-друге, здійснення публічної влади може відбуватися через відповідні інституції. Такі інституції означають терміном «органи публічної влади». У залежності від форм цих інституцій здійснюють розрізнення органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Органам публічної влади притаманна досить жорстка система управління. Така система управління переважно є внутрішньо узгодженою. Також вона характеризується взаємопов'язаністю. Мова йде про рівень організованості елементів системи. Адже від нього залежить ефективне функціонування всієї системи.

До системи органів публічної влади входить сукупність владних інституцій. В Україні означена система зафіксована у її Конституції. Ця сукупність включає органи державної влади і органи місцевого самоврядування. Саме вони сприяють забезпеченню прав, свобод і законних інтересів громадян. Також вони спрямовані на захист держави і суспільства. Загалом, вони вирішують важливі питання буття соціуму. Згідно з положеннями Конституції України, наведена система поділяється на підсистеми. Такі підсистеми можна аналізувати в якості окремих систем органів: державної влади; влади Автономної Республіки Крим; місцевого самоврядування.

Таким чином, у Конституції України здійснено чітке розмежування двох органів публічної влади. Мова йде про органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Важливим у цьому контексті є положення статті 5, частина 1 Конституції. Згідно з цим положенням, народ здійснює свою владу і безпосередньо, і через владні інституції. Важливо, що у статті деталізовані ці владні інституції. Це органи державної влади і органи місцевого самоврядування [43]. Відповідно, означені інституції є органами влади народу. Також водночас вони є різними формами здійснення влади.

Інституція державної влади є складовою частиною державного апарату. Ця структура бере участь у здійсненні функцій держави. Окрім того, вона діє від імені держави. А також діє за дорученням держави. Ця інституція має відповідні державно-владні повноваження. Мова йде про відповідну компетенцію і структуру. Також вона застосовує властиві для її діяльності організаційно-правові форми.

Під органом місцевого самоврядування слід розуміти орган самоврядної територіальної спільноти. Тобто, територіальної громади. Мова йде про територіальну громаду. Якою й формується орган. Більше того, цей орган місцевого самоврядування несе відповідальність перед означеною громадою. Тобто, відповідальність за належне здійснення власних повноважень.

Важливо акцентувати наступне щодо організації публічної влади на місцях. У цій організації відбувається одночасне поєднання двох начал – державного та суспільного. Державне начало можна конкретизувати таким чином:

- а) територія місцевої спільноти є державною, а місцеві мешканці є громадянами держави;
- б) статус місцевого самоврядування визначається в Конституції та у законах саме державою;
- в) місцеві справи вирішуються самостійно, але в руслі єдиної державної політики;
- г) органи місцевого самоврядування залежні від держави у питаннях трактування власних компетенцій. Оскільки лише держава має прерогативу їх встановлювати.

Натомість суспільне начало можна конкретизувати наступним чином:

- а) органи місцевого самоврядування здійснюють надані їм повноваження самостійно. А органам державної виконавчої влади не можна втручатися в законну діяльність інституцій. Та посадових осіб місцевого самоврядування також;

б) матеріально-фінансова база складається із комунальної власності та місцевого бюджету;

в) місцеві ради встановлюють самостійно місцеві податки і місцеві збори;

г) територіальні громади мають право на власну символіку і статут. Вони що відображають історичні, етнокультурні, соціально-економічні особливості певної території;

д) правові акти інституцій місцевого самоврядування є обов'язковими на відповідній території для усіх фізичних і юридичних осіб.

Отже, у здійсненні публічної влади має важливість статус суб'єкта. У залежності від суб'єкта, публічна влада може здійснюватися народом загалом. Або ж вона може здійснюватися частиною народу. Ця частина осіб має мешкати на відповідній території. Вони повинні мати статус обраних народом представників. Саме з них формується відповідний орган влади.

Відповідно, здійснення народовладдя означає здійснення реалізації публічної влади. Мова йде про управління суспільними справами. Також мова йде про управління щодо окремих територій. Це значить, що необхідно чинити певні дії для досягнення заявленої мети. І, врешті, досягати бажаного результату.

Загалом, сутність і суспільного начала, і державного начала взаємодоповнювальні. Суспільне й державне начала закладені в базис територіальної організації влади. Мова, зокрема, йде про органи місцевого управління.

Концепт “територіальна організація влади” виступає в ролі сукупності різноаспектних зв'язків. Насамперед мова йде про вертикальні зв'язки. Тобто, формуються взаємовідносини між різними рівнями публічної влади. З іншого боку, мова йде про горизонтальні зв'язки. Вони формуються між різними елементами публічної влади. Їхньою специфікою є формування на одному адміністративно-територіальному рівні (рис. 1.1).

Усі експліковані поняття, пов'язані з певними характеристиками. Мова йде про характеристику взаємозв'язків публічної влади. Причому, на різних

рівнях публічної влади. Також мова йде про здійснення публічної влади в межах території держави. Такі характеристики є здебільшого доктринальними і теоретизованими. Це обумовлюється тим, що законодавство різних держав послуговується ними рідко.

Поняття self-government, або ще self-rule, застосовується в англійській мові для позначення ідеї самостійного управління. Цей термін походить від англійських слів self (сам) і government (управління) [125, с. 154]. Означеним концептом позначаються певні системи. У таких системах групам або територіальним одиницям притаманні права на самостійне прийняття рішень. Також мова йде про самостійність у визначенні внутрішніх справ на певній території [108, с. 206].

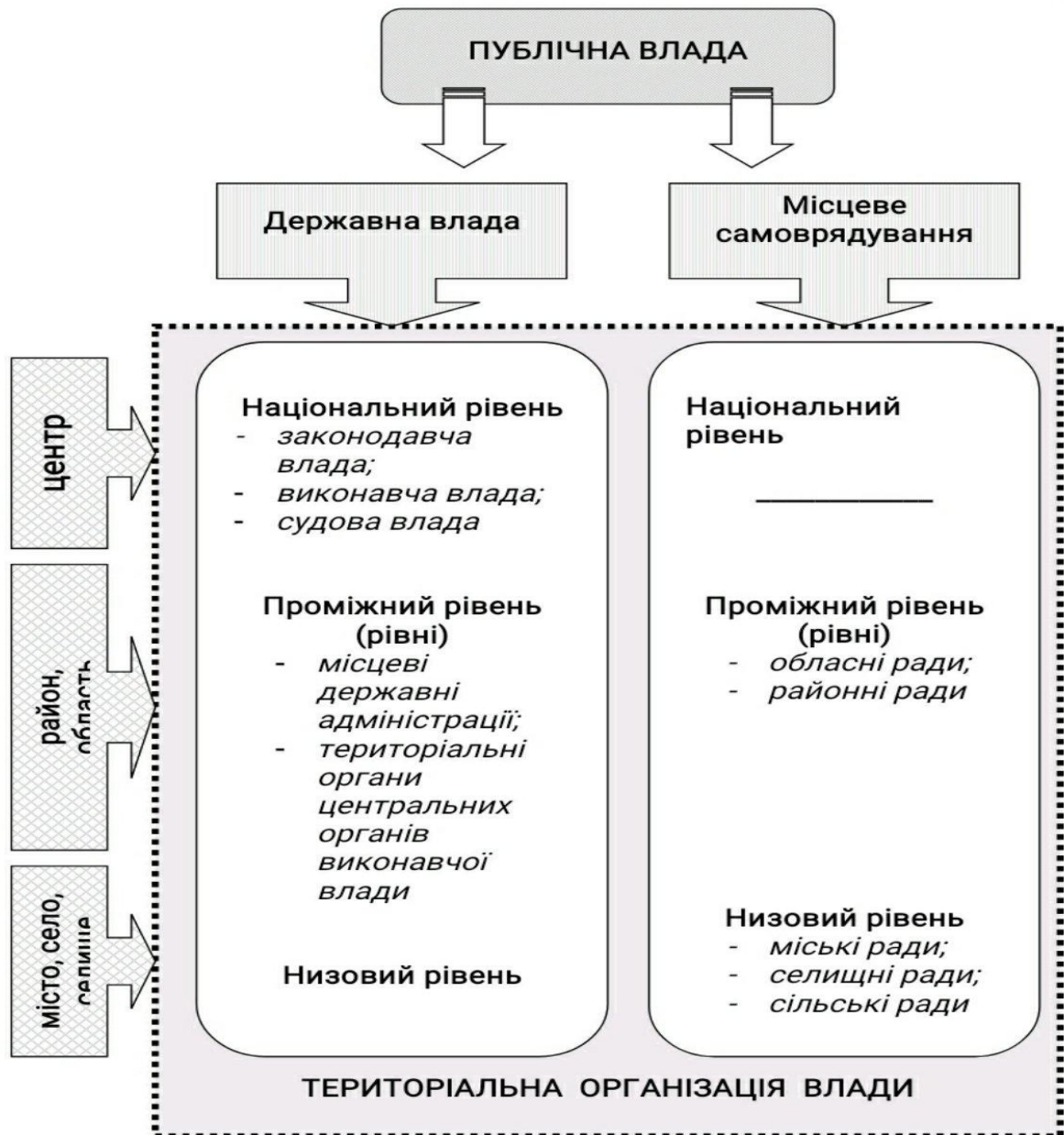

Рис. 1.1 – Територіальна організація влади в Україні

На думку П. Шляхтуна, [128, с. 344-346] місцеве управління є діяльністю, спрямованою на вирішення питань загальнодержавного і місцевого значення. Ці питання вирішуються в рамках адміністративно-територіальної одиниці. Означена діяльність здійснюється місцевими державними органами виконавчої влади.

Іншої точки зору дотримується О. Лазор [50, с. 67-69]. Він розглядає місцеве управління в якості складного механізму. Такий механізм має роль

об'єднувальної діяльності. Тобто, на певній території функціонують і органи місцевого самоврядування. І місцеві органи державної виконавчої влади. Мова йде про органи виконавчої влади, які є складовою частиною державного механізму управління.

Отже, місцевим управлінням охоплюються субнаціональні рівні управління. Мова йде насамперед про проміжний та низовий рівні управління. А також мова йде про ті рівні управління, що знаходяться нижче державного управлінського рівня.

Важлива ефективність взаємодії органів місцевого управління. Саме вона детермінує ефективність реалізації регіонального управління. Причому, означена ефективність стосується різних сфер. Мова йде переважно про соціальну, політичну, економічну сферу тощо.

Із точки зору Т. Астапової, місцева влада – це вид публічної влади. Вона реалізується від імені певних суб'єктів. Ці суб'єкти функціонують у рамках конкретних адміністративно-територіальних одиниць. Державна влада відрізняється від місцевої влади. Причому, відрізняється за певними ознаками:

- державна влада є поширеною на всіх членів суспільства. А місцева влада поширюється тільки на певну частину суспільства;
- державна влада може вирішувати питання загальносуспільного характеру. А місцева влада може вирішувати тільки локальні питання;
- державна влада є цілковито суверенною. А місцевій владі притаманний підзаконний характер. Вона діє в тому порядку та межах, що встановлені державною владою [1, с. 180].

В Україні сформовані дві системи місцевої влади. З одного боку, мова йде про систему місцевого самоврядування. Це публічна влада територіальних громад. Також сюди відносяться сформовані місцевим самоврядуванням муніципальні органи. З іншого боку, мова йде про систему місцевих органів державної виконавчої влади. Ця система презентована місцевою та державною адміністрацією [1]. На сьогодні – військовими адміністраціями.

У результаті концептуалізації поняття “місцеве управління” варто виокремити базові підходи. Мова йде про функції, які здійснюють:

- органи місцевого самоврядування;
- органи державної виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування та державної виконавчої влади.

Усі означені підходи важливі. Вони мають право на існування. Адже насамперед усі ці органи влади здійснюють управлінські функції. Разом із тим, місцеві ради не є постійно діючими органами. Відповідно, вони не здатні оперативно здійснювати функції управління.

На думку В. Борденюка [16, с. 20], форми і методи роботи місцевих рад є мало придатними з точки зору оперативного вирішення багатьох питань місцевого значення. Причому, мова йде як про колегіальні органи, так і про представницькі. Теоретик вважає, що це дуже важлива проблема. Більш важлива, ніж проблема зайнятості місцевих депутатів за їхнім місцем основної роботи. Також вона більш важлива, ніж відсутність у багатьох депутатів необхідних професійних навичок. Мова йде насамперед про навички для управлінської діяльності.

Місцеве самоврядування, зазначає В. Сливчук, є системою організації та діяльності громадян. Така система забезпечує для мешканців самостійне вирішення проблем питань місцевого значення. Також ця система сприяє ефективному управлінню комунальним майном. Означене управління має виходити з інтересів усіх мешканців певної території [108, с. 205]. Місцеве самоврядування є політико-правовою категорією. Воно забезпечує жителям право на вирішення питань загальнозначущого характеру.

Окрім того, місцеве самоврядування є також формою організації влади. При такій організації проблемні питання вирішуються місцевими представницькими органами влади. Або ж вони вирішуються самими громадянами [108, с. 205]. Мова йде про питання. Що стосуються конкретної території чи громади. Власне, такий підхід свідчить про наявність

демократичних практик. Адже визнається право мешканців самотійно виділяти важливі питання та самотійно вирішувати їх.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

2.1 Нормативно-правове забезпечення організації місцевого самоврядування

Важливою є роль органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Саме місцева влада є важливим механізмом для забезпечення функціонування публічної влади. А також для забезпечення обороноздатності Української держави. Саме в перші дні широкомасштабного російського вторгнення про це яскраво засвідчили дії органів місцевого самоврядування.

У здійсненні своїх повноважень місцеве самоврядування є самостійним. Органи місцевого самоврядування не входять до структури інституцій державної влади. Держава презентує органи державної влади. Натомість місцеве самоврядування уособлює громадське представництво [119, с. 61].

Рішенням органів місцевого самоврядування притаманний обов'язковий характер. Це свідчить про наділення їх владними повноваженнями [43].

У Конституції України визнається, а також гарантується місцеве самоврядування. Це закріплено у статті 7. Також зазначено, що народом безпосередньо здійснюється влада. Причому влада може здійснюватися і через органи державної влади. А також через органи місцевого самоврядування. Це зазначено у статті 5 Конституції України. Відповідно, органам місцевого самоврядування притаманні такі ж конституційні повноваження, як і іншим владним органам. Тобто, означені повноваження для місцевого самоврядування не можуть бути припинені чи скасовані. Адже вони прописані в Конституції. Якщо відбувається звуження повноважень, то воно має бути обґрунтованим. Таке звуження може бути виправданим певною метою. Наприклад, захистом життя людей.

Основним законодавчим актом нашої держави – Конституцією України, розділом XI «Місцеве самоврядування» – визначено, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади, а саме жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [43]. Також цим основоположним для розвитку нашого суспільства документом регламентовано, що органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради [43].

Цим радам дозволено, але за ініціативою жителів відповідної територіальної громади, створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення. А також наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна [43].

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають сільського, селищного, міського голову. Цей процес відбувається шляхом таємного голосування. Обраний Голова очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях [43].

Наступним базовим документом щодо організації місцевого самоврядування в Україні є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Місцеве самоврядування в Україні, говориться у вказаному Законі, – це гарантоване державою. А саме гарантоване, що деталізує відповідне Конституційне положення. Право та реальна здатність територіальної громади. А це безпосередньо жителі села. Чи добровільного об'єднання у сільську громаду мешканців кількох сіл, селища, міста – самостійно. Або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення. Але виключно в межах Конституції і законів України [80].

У цьому Законі також записано, що представницький орган місцевого самоврядування. А це є виборний орган, котрий має назву «Рада». Він складається з депутатів і відповідно до цього та інших законів наділяється

правом представляти інтереси територіальної громади. А також приймати від її імені рішення стосовно розвитку відповідної територіальної громади [80].

Також в цьому Законі йде мова про посадових осіб місцевого самоврядування. Таким являється особа, яка працює в органах місцевого самоврядування. Має відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. А також отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету [80].

Місцеве самоврядування здійснюється відповідними територіальними громадами. А саме сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради. А також їх виконавчі органи. У тому числі через районні та обласні ради. Котрі представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [80]. Статтею 3 цього Закону гарантовано право громадянам на участь у місцевому самоврядуванні [80].

Стаття 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» регламентує організаційну систему місцевого самоврядування. Вона включає: територіальну громаду. Сільську, селищну, міську раду. Сільського, селищного, міського голову. Виконавчі органи сільської, селищної, міської ради. Районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст. Органи самоорганізації населення [80].

Особливо акцентується, що первинним суб'єктом місцевого самоврядування. Тобто основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста

Третім базовим документом, котрий регламентує організацію місцевого самоврядування є Європейська хартія місцевого самоврядування.

Європейська хартія місцевого самоврядування була прийнята під егідою Конгресу місцевих і регіональних влад Європи. Була відкрита для підписання державами-членами Ради Європи 15 жовтня 1985. Україна ратифікувала Хартію 15 липня 1997 року [33].

Стаття 3 цього документу «Концепція місцевого самоврядування» говорить, що дане явище означає право і спроможність органів місцевого

самоврядування здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ. Це повинно відбуватися. По-перше, в межах закону. По-друге, під власну відповідальність. По-третє – в інтересах місцевого населення [32].

Місцеве самоврядування здійснюється радами або зборами. Члени цих організаційних структур вільно обираються таємним голосуванням. На основі прямого, рівного, загального виборчого права. Останні можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Але це положення не заважає використанню зборів громадян, референдумів чи будь-якої іншої форми прямої участі громадян. В тому разі коли це дозволяється законом [32].

Органи місцевого самоврядування, йдеться у даній Хартії, у межах закону відповідної держави. Вони мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання. Але якщо воно не вилучене зі сфери їхньої компетенції. І вирішення якого не доручене жодному іншому органу [32].

На думку Ю. Ключковського, можуть бути звужені дії демократичних інститутів та певні процедури. Втім, їх не можна ліквідувати в рамках правової держави. Окрім того, діяльність владних суб'єктів не може бути свавільною [39, с. 49-50].

Під час правового режиму воєнного стану така діяльність є часто невинуватеною. Причому, з точки зору легітимної мети. Прийняті Верховною Радою України законопроекти були спрямовані на звуження повноважень [40, с. 44]. Мова йде про законопроекти № 7153 та № 7269. Ці законопроекти Президент так і не підписав. Бо вони були антиконституційні. Врешті, появилася нова версія законопроекту. Він став основою Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування в період дії воєнного стану» [40, с. 41-42].

Діяльність місцевого самоврядування за умов війни до прийняття цього Закону не була регламентованою. Лише окремі питання були відрегульовані. Це були питання профільного характеру. Вони частково вирішувалися Законами України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021. [85], «Про національну безпеку України» від 21.06.2018. [83], «Про правовий режим

воєнного стану» від 12.05.2015. [86], «Про військово-цивільні адміністрації» від 03.02.2015. [72], «Про оборону України» від 06.12.1991. [84], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 [Див. 82; 40, с. 44].

Означений Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування в період дії воєнного стану». Він спрямований на забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування. Причому, на належне та на безперервне функціонування цієї інституції в умовах воєнного стану. Цим Законом надається можливість щодо прийняття важливих оперативних рішень. Мова йде про рішення щодо забезпечення життєдіяльності громад. Також мова йде про розширення повноважень очільників певних громад. Маються на увазі громади на територіях яких не ведуться бойові дії. А також громади, де не утворені військові адміністрації. Законом було врегульовано діяльність військових адміністрацій [40, с. 41-42].

Згідно з означеним Законом, очільники громад набувають додаткових повноважень. Мова йде про сільських, селищних, міських голів. Ці очільники можуть приймати одноосібні рішення. Такі рішення стосуються певних напрямків. Зокрема, мова йде про передачу коштів з місцевих бюджетів для потреб Збройних Сил України. Також мова йде про створення установ, що надають правову допомогу на безоплатній основі. Окрім того, мова йде про боротьбу зі стихійними лихами, а також епідеміями. Також про поводження з небезпечними відходами. А також мова йде про питання щодо звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконних тимчасових споруд. Також береться до уваги обстеження будівель, що пошкоджені внаслідок бойових дій та ін. [40, с. 44].

Рішення стають чинними з моменту прийняття. Мова йде про рішення, що прийняті сільським, селищним, міським головою. Або ж вони стають чинними, якщо встановлено для цих рішень певний термін. Прийняті рішення доводяться до відома мешканців невідкладно. Мова йде про мешканців відповідних територіальних громад [74].

В Україні всі органи публічної влади стали функціонувати в особливому режимі після оголошення воєнного стану. Це сталося 24 лютого 2022 року внаслідок оголошення в Україні режиму воєнного стану Указом Президента України. Згідно до пункту 6 Указу, органам місцевого самоврядування слід було утворити ради оборони. Тобто, цей обов'язок покладался на обласні та Київську міську державну адміністрацію. Окрім того, всі органи місцевого самоврядування мали забезпечити сприяння військовому командуванню. Мова йде про сприяння у запровадженні та у здійсненні заходів стосовно правового режиму воєнного стану [71].

У перші тижні з часу повномасштабного російського вторгнення центральна влада спрямувала зусилля на посилення управління з центру. Мова йде про інституції Президента, Уряду, Верховної Ради України. Також вони спрямували зусилля на розширення повноважень на місцях для органів виконавчої влади. Отже, відбулося звуження повноважень для органів місцевого самоврядування. Задля цього було сформовано на час воєнного стану в областях та у районах військові адміністрації. Це тимчасові спеціальні органи. Їхньою ціллю є забезпечення впровадження заходів воєнного стану. Також мова йде про заходи щодо оборони, цивільного захисту, громадської безпеки, порядку. Забезпечення означених заходів військові адміністрації здійснюють спільно з військовим командуванням [40, с. 45]. Військові адміністрації було сформовано на основі державних адміністрацій. Зокрема, обласних та районних.

Разом з тим, вельми важливі інституції місцевого самоврядування в умовах війни. Органи місцевого самоврядування продовжують забезпечувати ефективне функціонування публічної влади в регіонах. Також вони спрямовують зусилля на забезпечення обороноздатності держави. Це стало зрозуміло в перші дні повномасштабного російського вторгнення в Україну. Саме на органи місцевого самоврядування було покладено обов'язок щодо створення добровольчих формувань. Мова йде про добровольчі формування у територіальних громадах. Це відбувалося згідно до Закону України «Про основи національного спротиву». Окрім того, інституції місцевого самоврядування

сприяли створенню блокпостів, також захисних споруд. Також мова йде про інші умови задля ефективної діяльності добровольчих загонів [85].

У регіонах, де відсутні бойові дії, інституції місцевого самоврядування активно залучені до волонтерської діяльності. Також вони залучені до допомоги Збройним Силам України. Часто органи місцевого самоврядування самостійно ініціювали створення структур волонтерського руху. Зокрема, сприяли його активності на рівні конкретних територіальних громад.

Значна кількість представників інституцій місцевого самоврядування залишались на місцях. Вони організовували життєдіяльність в умовах воєнного стану на місцевому рівні. Кількість випадків, коли представники органів місцевого самоврядування уникали відповідальності, є незначною. Відповідно, місцеве самоврядування продемонструвало стійкість в надзвичайно кризових умовах. Вони показали, що здатні ефективно протистояти воєнним викликам. Слід вказати на успішний досвід децентралізації, який створив підґрунтя для такого реагування. Адже в перші дні повномасштабного російського вторгнення саме органи місцевого самоврядування забезпечили охорону. А також захист цивільного населення [40, с. 46].

Це детерміновано різними ситуаціями на різних українських територіях. Тобто, були різні виклики. Наприклад, на Півночі, Півдні та Сході основним викликом стало це стримування російських військ агресора. А на Заході викликом стала велика кількість біженців. Особливо це стосується областей, що мають спільний кордон з країнами Європейського союзу. Окрім того, значна частина внутрішньо переміщених осіб стала викликом для влади в різних регіонах на місцевому рівні. Органи місцевого самоврядування змушені були організовувати цей процес. Треба було здійснювати реєстрацію відповідного статусу. Також слід було видавати відповідні довідки. Паралельно за допомогою членів громад було налагоджено організацію розміщення людей. Мова йде про людей, які через військові дії покинули свої помешкання. Звернемося до статистики. Наприклад, до повномасштабного російського вторгнення у місті Львові мешкало 717 тис. осіб. Вже у березні 2022 року ця кількість зросла до 2

млн.. А за перший місяць повномасштабної війни Львівщина прийняла приблизно 5 млн. людей. Мова йде про тимчасово переміщених осіб.

Довіра людей до органів місцевого самоврядування зростає. Це було і до повномасштабного вторгнення росії в Україну. Така ситуація спостерігається і в умовах оголошення режиму воєнного стану. Це підтверджують результати соціологічного дослідження. Означене дослідження провів Міжнародний республіканський інститут (IRI) [110].

У соціологічному дослідженні виявляли різні думки респондентів. Мова йшла і про загальні настрої містян. А також про ставлення до відбудови. Також мова йшла про сприйняття дій місцевої влади. Загалом позитивними стали результати дослідження. Особливо щодо реакцій українців під час повномасштабного вторгнення. Зокрема, виявилось, що респонденти активно підтримують своїх мерів. Мова йшла про мешканців Києва та мешканців 20 обласних центрів України. Причому, люди підтримували місцевих очільників навіть після дуже складної зими [40, с. 47].

Значна частина респондентів схвально оцінюють діяльність міських рад. Цікаво, що найбільш високий рівень довіри виявили мешканці Харкова (73%). Мешканці міста Хмельницький також виявили високий рівень довіри до своєї міської ради (69%). У Луцьку 68% респондентів довіряють діяльності міської ради. У містах Вінниці та Івано-Франківську рівень довіри до міських рад відповідно складає 67% і 62%. Важливо, що значна частина респондентів планує залишитися після війни у своєму місті [40, с. 40]. Також значна частина опитаних вважає оптимістичним майбутнє України. Разом із тим, дані щодо результатів з цього питання відрізняються в залежності від міста.

Функціонування органів місцевого самоврядування в Україні налічує вже тривалу історію. З часів набуття Україною незалежності сформувався вже достатньо усталений механізм функціонування органів місцевого самоврядування. Цьому сприяла й реформа децентралізації публічно-владних повноважень. Втім, через повномасштабне російське вторгнення відбулися й негативні зміни. Впадає у вічі низький рівень законопроектного та

законотворчого процесу [40, с. 41-42]. Особливо непокоїть ситуація, що війна триває з 2014 року, а законодавча база досі не встигає за трансформаціями буття соціуму. Це негативно впливає на функціонування органів місцевого самоврядування. Зокрема, на виконання ними власних повноважень. Мова йде також про сферу захисту прав і свобод людини. Причому, в межах певної територіальної спільноти.

Унікальним є досвід України стосовно органів місцевого самоврядування в умовах війни. Мається на увазі правового регулювання та забезпечення функціонування цих органів. Це детермінує можливості для удосконалення системи юридичних приписів. Мова йде насамперед про унормування означеної системи з превентивною метою.

2.2 Аналіз стану розвитку місцевого самоврядування (на прикладі Сумської міської ради)

Для України сьогодні ключова загроза для безпеки одна. Це збройна російська агресія проти нашої держави. Ця загроза безпеці також є основною і для окремих регіонів України. Зокрема, для її територіальних громад. Відповідно, владним органам слід фокусувати зусилля в означеному напрямі. Мова йде про органи державної влади насамперед. Також мова йде про органи місцевого самоврядування, як складову публічної влади. Окрім того, мова йде про інституції військового управління. Місцеві органи влади, зазначає Я. Богів, вчасно реагують на виклики, спричинені війною. Саме вони забезпечують процес відновлення зруйнованих об'єктів. Також місцева влада здійснює надання послуг мешканцям громад. Органи місцевої влади забезпечують створення робочих місць. Це вельми важливо для внутрішньо переміщених осіб. Окрім того, місцева влада забезпечує залучення відповідних інвестицій [13, с. 39].

Сумська міська рада – це виборний представницький орган місцевого самоврядування. Означена рада презентує Сумську міську територіальну

громаду. Сумська міська рада від імені громади здійснює свої повноваження. Також вона здійснює в інтересах громади свої функції. Рада Організація діяльності Сумської міської ради базується на підставі Регламенту [100].

Рада є представницьким органом місцевого самоврядування. Даний представницький орган, констатує В. Козуб в Енциклопедії державного управління, від імені територіальних громад та в їх інтересах здійснюють визначені законодавством функції та повноваження місцевого самоврядування. Обласні та районні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених законодавством. А також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами. Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад [42, с. 289].

Міська рада м. Суми, вказано в Регламенті роботи Сумської міської ради, складається з обраних депутатів. Ці депутати обираються мешканцями Сумської міської територіальної громади. Їх обирають на основі загального, рівного і прямого виборчого права. Причому, їх обирають шляхом таємного голосування [100].

Міська рада здійснює власну діяльність за відповідним планом [100].

Плани для роботи міської ради формуються щорічно. Ці плани попередньо обговорюються. Обговорення відбувається на рівні постійних комісій. Потім ці плани затверджуються міською радою. Затвердження відбувається під час пленарного засідання Сумської міської ради [100].

Організація щодо виконання плану роботи покладена на відповідну посадову особу. Мова йде про секретаря міської ради. У кінці року діяльності міської ради секретар надає звіт. Звітування відбувається під час сесії міської ради. У звіті йдеться про виконання відповідного плану роботи Сумської міської ради [100].

Міська рада Сумської міської територіальної громади проводить свою роботу сесійно. Сесія, зокрема, складається з пленарних засідань міської ради.

У період між сесіями також провадиться діяльність міської ради. Мова йде про засідання постійних комісій. Також мова йде про засідання тимчасових контрольних комісій. Сюди ж відносяться загальні збори депутатів. А також мова йде про засідання депутатських груп та фракцій. Окрім того, беруться до уваги засідання Погоджувальної ради [100].

В умовах надзвичайних ситуацій можливий дистанційний формат проведення сесій. Також це стосується запровадження карантину. Або ж ситуацій впровадження воєнного стану. Мова йде про ситуації, що створюють загрозу життю і здоров'ю людей. За таких умов відбувається відеофіксація пленарних засідань Сумської міської ради. Також підлягають відеофіксації засідання постійних та тимчасових комісій. Звісно, не можуть у дистанційному форматі розглядатися питання, які потребують таємного голосування [100].

Технічне забезпечення здійснює відділ інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення Сумської міської ради. Мова йде про забезпечення проведення дистанційних засідань [100].

Організаційне забезпечення здійснює Відділ з організації діяльності ради Сумської міської ради. Мова також йде про забезпечення дистанційних засідань.

У форматі дистанційних засідань має забезпечуватися відповідний порядок.

- 1. Можливість для реалізації прав кожного з депутатів Сумської міської ради.
- 2. Ідентифікація особи, що бере участь у пленарному засіданні Сумської міської ради.
- 3. Встановлення результатів голосування. А також фіксація цих результатів щодо кожного питання [100].

Загальний склад Сумської міської ради є визначений Виборчим кодексом України. Він становить 42 (сорок два) депутати [100].

Виконання рішень Ради здійснює відповідний виконавчий орган. Виконавчі органи рад (сільських, селищних, міських, районних у містах у разі їхнього створення), на думку В. Козука, - виконкоми, відділи, управління та ін.

створювані радами виконавчі органи, які є підконтрольними і підзвітними відповідним радам. А з питань здійснення делегованих їм повноважень органів державної виконавчої влади - також підконтрольними цим органам влади [41, с. 33].

Для Сумської міської ради виконавчим органом є виконавчий комітет ради. Він також діє на підставі Регламенту. Регламент розроблений у відповідності з положеннями Конституції України. Також текст Регламенту корелює із положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Окрім того, Регламент співвідноситься з іншими законодавчими актами України. Регламентом регулюється діяльність виконавчих органів Сумської міської ради. Мова йде про організаційно-процедурні питання діяльності. Також Регламентом визначається механізм взаємодії департаментів. Окрім того, мова йде про взаємодію управлінь, відділів та інших виконавчих органів. Ці структури Сумської міської ради покликані реалізувати відповідні повноваження. Мова йде про їхні власні повноваження. Також мова йде про делеговані повноваження. Окрім того, вони здійснюють відповідне забезпечення діяльності Сумської міської ради. Зокрема, це правове, організаційне, матеріально-технічне забезпечення тощо [99].

До виконавчих органів місцевого самоврядування відносяться виконавчі органи Сумської міської ради. Мова йде про виконавчий комітет, департаменти, управління, відділи, служби, сектори тощо [99].

Виконавчий комітет формується у відповідному складі. До нього входить міський голова. Також до нього входять заступники міського голови. Також до виконавчого комітету входять керуючі справами виконавчого комітету. Сюди ж входять старости. А також керівники виконавчих органів. До виконавчого комітету також включають представників громадськості, а також підприємств, установ і організацій міста. За своєю посадою секретар міської ради входить до виконавчого комітету. Членів виконавчого комітету обирає міська рада. Обирають згідно до подання міського голови. Або ж подання здійснює

відповідна посадова особа. Мова йде про посадову особу, що має відповідні повноваження [99].

Очілюючим виконавчого комітету є міський голова. Він координує діяльність своїх заступників. Також він забезпечує колегіальність у роботі. Окрім того, міський голова забезпечує вдосконалення форм і методів діяльності виконавчого комітету [99].

Засідання виконавчого комітету відбуваються не рідше, ніж один раз на місяць. Засідання проводяться згідно з відповідним планом роботи виконавчого комітету. Засідання переважно проводяться у третій вівторок кожного місяця [99].

У виконавчому комітеті Сумської міської ради є різні структури. Це Департаменти, Управління, Відділи. Також сюди відноситься Сектор з питань управління сільськими територіями [104].

Так, Управління транспорту, транспортної інфраструктури та зв'язку Сумської міської ради функціонує на підставі відповідного Положення. Основною задачею є організація транспортних перевезень та зв'язку на території Сумської територіальної громади. А також підтримка дієвості транспортної інфраструктури у умовах військових дій та постійних намагань агресора зруйнувати і навіть знищити відповідну інфраструктуру.

Важливо виокремити ключову проблему у сфері пасажирського транспорту. Мова йде про територію Сумської міської територіальної громади. Такою проблемою є недостатня кількість нового екологічного транспорту. Врешті, це призводить до постійних ремонтів транспортних одиниць. Також це спричиняє недовиконання рейсів. Окрім того, відбувається збільшення небезпечних викидів в атмосферу. У функціонуванні та розвитку екологічного громадського транспорту необхідно акцентувати увагу на двох компонентах. По-перше, мова йде про транспортну інфраструктуру. По-друге, мова йде про рухомий склад. З метою оновлення електротранспорту важливе здійснення певних заходів. Необхідним є функціонування електротранспортної

інфраструктури, яка технічно справна. Мова йде про контактну мережу, про кабельні лінії. Також мова йде про підстанції та опори контактної мережі [95].

І владні органи міста. І мешканці усвідомлюють негативний вплив автомобільного транспорту. Відповідно, значної уваги потребує розвиток екологічного транспорту. Мова йде про розвиток екологічних режимів мобільності. Зокрема, велосипедний транспорт, громадський транспорт тощо [95].

Задля врахування вимог чинного законодавства слід прийняти Програму. Саме за допомогою відповідної Програми можливо вирішити ряд означених проблем.

Програма зорієнтована на вирішення таких проблем.

- 1. Проблемою є недостатня якість транспортних послуг. Мова йде про міське та приміське сполучення. Зокрема, мається на увазі безпека, комфорт, санітарний стан. А також обслуговування персоналом, виконання графіків руху, транспортне сполучення.
- 2. Проблемою є низька екологічність пасажирського транспорту.
- 3. Проблемою є недостатні умови для розвитку інших видів транспорту. Мова йде про альтернативні види пересування мешканців громади [95].

Програма розроблена згідно вимог відповідного Порядку. Мова йде про Порядок розроблення, затвердження та виконання цільових програм Сумської міської територіальної громади. Цей Порядок затверджений рішенням Сумської міської ради від 31 травня 2023 року № 3740-МР [95].

Метою Програми є впровадження нової транспортної політики. Мова йде про політику, засновану на відповідних принципах. Зокрема, це принцип сталої мобільності. Його основою є концепт якості. Тобто, якість стосовно пересування громадським транспортом. Також якість розвитку усіх видів пересувань. Окрім того, якість у сфері безпечності. А також доступності для маломобільних груп населення [95].

Програма зорієнтована на реалізацію Стратегії розвитку Сумської міської територіальної громади. Ця Стратегія прописана до 2027 року. Вона затверджена рішенням Сумської міської ради. Затвердження відбулося 31 травня 2023 року, № 3739-МР. У Програмі прописано базові завдання, напрямки та цілі.

- 1. Завдання – А.1.2. Розвиток сталої міської мобільності.
- 2. Оперативна ціль – А.1 Громада з комфортною транспортною мережею.
- 3. Стратегічна ціль – А. Громада, яка доступна для мешканців та бізнесу.
- 4. Організація місцевого самоврядування в умовах воєнного стануСтратегічний напрямок розвитку – Громада для людей [95].

Вирішення проблем планується здійснювати шляхом різних заходів. Зокрема, за допомогою оптимізації управління пасажирським транспортом. Мова йде про сферу транспорту у Сумській міській територіальній громаді. Важливо виставити ключові пріоритети. Так, виділимо базові пріоритети стосовно розвитку електротранспорту в місті Суми.

- 1. Оновлення пасажирського електротранспорту.
- 2. Реконструкція пасажирського електротранспорту.
- 3. Ремонт електротранспортної інфраструктури.

Одним із першочергових завдань є формування оптимальних умов для перевезень пасажирів. Мова йде про систему розвитку пасажирського транспорту. Окрім того, важливим завданням є дотримання балансу між попитом і пропозицією. Мається на увазі дотримання балансу у сфері транспортних послуг. Зокрема, для різних типів пасажирського транспорту [95].

Важливе є впровадження систем АСООП та АСДУ. Це детермінує підвищення ефективності діяльності. А також це сприяє прозорості у роботі пасажирського транспорту.

Із метою вирішення проблем у сфері пасажирського транспорту передбачається ряд заходів. Мова йде про Сумську міську територіальну громаду.

-1. Забезпечення зростання ефективності дій зі збору плати за проїзд. Задля цього впроваджується система АСООП.

-2. Забезпечення виконання відповідних підпрограм. Мова йде про фінансову підтримку комунального транспорту.

-3. Забезпечення відповідного контролю. Мова йде про керування рухом пасажирського транспорту. Задля цього впроваджується система АСДУ.

-4. Забезпечення процесу оновлення електротранспорту. Також мова йде про його реконструкцію і ремонт.

-5. Моніторинг пасажиропотоків. Це здійснюється з метою формування маршрутної мережі. Означена мережа має характеризуватися оптимальною структурою. Мова йде про структуру пасажирського транспорту. Зокрема, за кількістю та місткістю [95].

Розрахунки необхідних обсягів коштів для виконання заходів Програми наведено у таблиці 2.1 [95].

Таблиця 2.1 – Фінансування завдань та заходів Програми

Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації програми, всього	Всього, тис. грн.	2025 рік	2026 рік	2027 рік
	557 887,98	154 942,36	219 244,46	183 701,16
у тому числі:				
1. кошти бюджету Сумської міської ТГ	тис грн	144 464,96	209 731,53	168 613,36
2. кошти державного бюджету	тис грн	-	-	-
3. інші джерела фінансування (власні кошти КП СМР «Електроавтотранс»)	тис грн	10 477,40	9 512,90	15 087,80
4. інші джерела фінансування (залучені (кредитні) кошти)	тис. грн.	0,00	0,00	0,00

Здійснено розгляд відповідних можливостей для реалізації програми. Зокрема, за рахунок інших джерел фінансування. Такі джерела фінансування мають бути дозволені законодавством України. Наприклад, окрім коштів бюджету Сумської міської територіальної громади, використовуються інші джерела. Означеним джерелом фінансування стали власні кошти КП СМР «Електроавтотранс».

Фінансування Програми, її завдань та заходів планується здійснювати за кошти бюджету Сумської міської територіальної громади. А, за потреби, фінансування буде здійснюватися за рахунок інших джерел фінансування. Причому, не заборонених законодавством України [95].

Обсяги фінансування, звісно, можуть корегуватися. Мова йде про корегування в межах бюджетного періоду. Також ці обсяги можуть уточнюватись в установленому порядку щороку.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

3.1 Організація дієвості місцевого самоврядування у процесі відбудови в умовах воєнного стану

У майбутньому відновленні України важливо сформувавши пріоритети. Бо наразі мова йде не тільки про відбудову зруйнованих російським ворогом жител та інфраструктури. Мова також йде про відновлення стабільного життя. Про формування нової економіки в містах і селах. Така економіка має враховувати нові реалії. А цими реаліями є здатність існувати в умовах постійних потенційних загроз.

Відновлення регіонів і територій, записано в Законі України «Про засади державної регіональної політики», що постраждали внаслідок збройної агресії проти України це - комплекс першочергових організаційних, фінансових та інших заходів. Вони що спрямовуються на прискорене відновлення об'єктів критичної інфраструктури. А також соціальної інфраструктури, об'єктів житлового та громадського призначення до стану. Це що дозволить забезпечити повернення в регіон внутрішньо переміщених осіб та біженців. А також створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання [76].

За час війни 2022 року росія знищила та пошкодила не одну тисячу об'єктів інфраструктури (рис. 3.1). Соціальної в першу чергу. Так, із початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості. А також іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила 159 млрд. дол.[38].

Згідно експертних оцінок, достатньо великі потреби для України у фінансових ресурсах. Мова йде про потреб для відбудови зруйнованих об'єктів внаслідок війни. Такі потреби складають до 1 трильйона доларів США. Слід уже розробляти стратегію відбудови для майбутньої мирної України [14, с. 12].

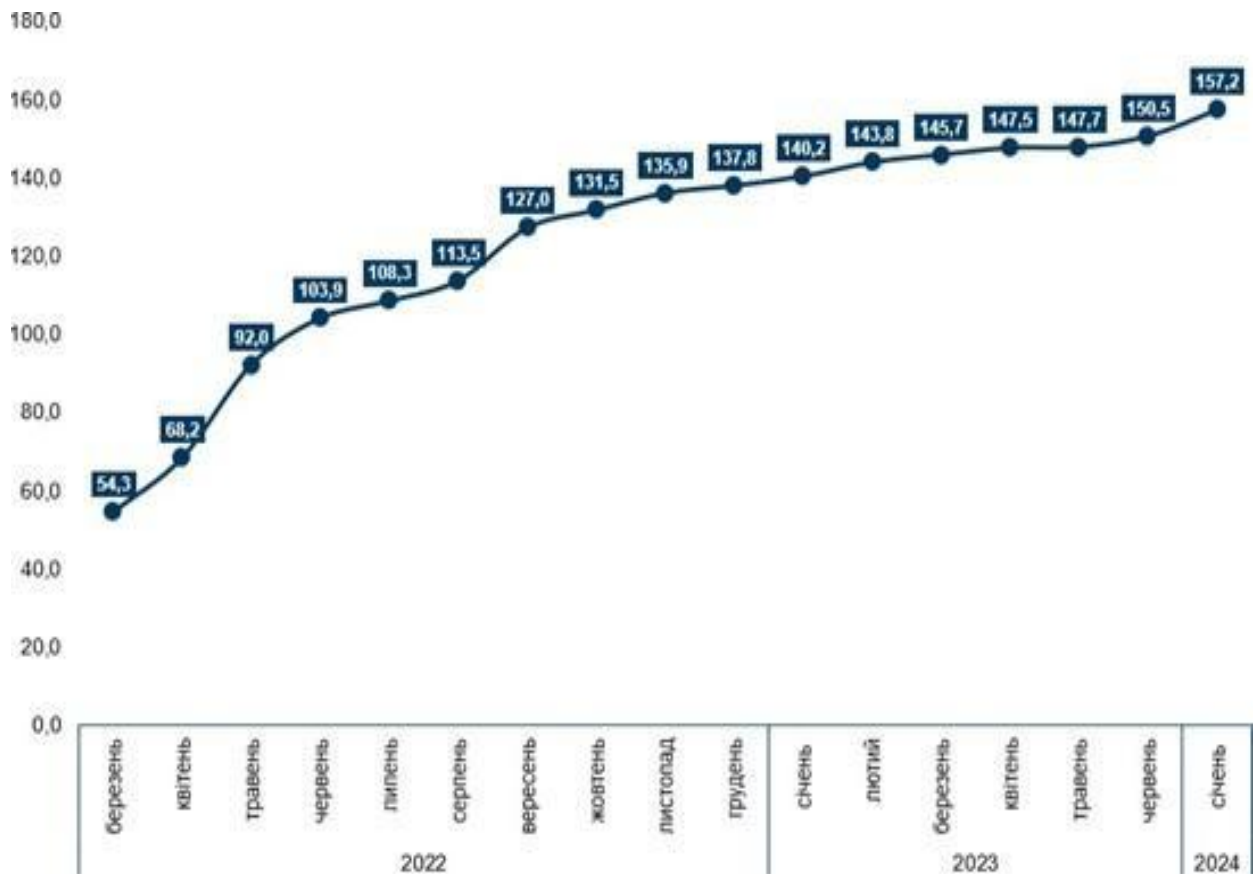

Рис. 3.1 – Динаміка сукупної оцінки прямих щодо втрат економіки України, млрд. дол. [38]

Внаслідок агресії рф проти України трансформувалася система управління територіями. Звернемося до статистики. Станом на 1 квітня 2024 року перебували в тимчасовій окупації території 147 територіальних громад. Слід зазначити, що військові адміністрації запроваджені у 185 громадах. Також варто вказати, що в 257 територіальних громадах немає голови (сільського, чи селищного, чи міського).

Кожен український регіон має свою специфіку. Це було зрозуміло ще до розгортання бойових дій з боку російського агресора на території України. Окрім колишньої територіальної специфіки, додався ще один фактор відмінностей. Мова йде до близькості певної територіальної громади до кордону з державою-агресором [14, с. 12].

Слід враховувати відповідні загрози з боку росії та Білорусі. Вони зберігаються, причому й після закінчення бойових дій. Ці загрози варто враховувати за умов планування відновлення регіонів. Також мова йде про розвиток регіонів. В означеному плануванні варто виокремити три макрорегіони. Необхідно відмітити, що «макрорегіон». Як термін, знайшов своє відображення в Законі України «Про засади державної регіональної політики». А саме: макрорегіон - декілька регіонів чи їх частини, об'єднані за спільними ознаками. Ним притаманні спільні проблеми розвитку. У межах яких реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку [76].

Східний макрорегіон (або прикордонний). До цього макрорегіону варто віднести території/регіони вздовж кордону з росією. Також території вздовж кордону з Білоруссю. Тобто, там, де існують загрози прямого військового вторгнення. Тобто, там слід мати значну кількість необхідних військових об'єктів. Ці об'єкти потрібні задля стримування противника.

Центральний макрорегіон (або опорний). До цього макрорегіону варто віднести території/регіони, які межують з прикордонною зоною. Тобто, це території з помірним рівнем загрози військового вторгнення.

Південний – вздовж берегів Чорного й Азовського морів. Має суттєву загрозу з огляду можливостей агресора наносити руйнівні удар з боку вказаних морів.

Західний макрорегіон (або тил). До цього макрорегіону варто віднести території в західній частині України. Вони найближчі до країн ЄС. Там існує найнижчий рівень загроз прямого російського військового вторгнення [14, с. 13].

Загалом, у розробці стратегій повоєнного відновлення територій слід зважати на їхню специфіку. Тобто, варто детально аналізувати всі необхідні показники.

У 2022 році, а саме 14 жовтня, була прийнята Кабінетом Міністрів України Постанова «Про затвердження Порядку розроблення, проведення

громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них» [79]. У розділі Розроблення програми комплексного відновлення території територіальної громади (її частини). Зокрема Пункт 23. Де йде мова про те, що Програми комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) розробляється за рішенням виконавчого органу сільської, селищної, міської ради. Це рішення оприлюднюється на веб-сайті. А також на офіційній сторінці у соціальних мережах сільської, селищної, міської ради. Та через місцеві засоби масової інформації. Окрім інформації, яка відповідно до закону належить до інформації з обмеженим доступом. Також надсилається до обласної адміністрації [79].

Важливе відновлення найбільш зруйнованих регіонів. Руїнування сталися внаслідок російської військової агресії. Відновлення покладається на територіальні громади. Зокрема, зазначає Л. Бондаренко, громади, де ведуться або велися бойові дії. Або ж громади, де здійснювались значні ракетно-бомбові удари. Для таких територій важливо здійснити детальні оцінювальні заходи. Тобто, провести аналіз зруйнованих об'єктів. Мова йде про прийняття найбільш оптимального рішення про реконструкцію. Також про модернізацію чи демонтаж. Відновлення на означених територіях має корелювати з відповідним чітким розумінням. Тобто, з розумінням щодо реальної можливості повернення людей, що покинули територію [14, с. 13].

В Україні існують громади, які здійснюють реалізацію Програм комплексного відновлення. На думку Ю. Слободянюка, це стало відповіддю на відповідні виклики. Мова йде про виклики, пов'язані з наслідками військових дій. А також про виклики, пов'язані зі зруйнованою інфраструктурою [109, с. 228].

Наприклад, розглянемо ситуацію з Бучанською міською територіальною громадою. Вона відноситься до Київської області. Ця громада потрапила в окупацію з перших днів повномасштабного російського вторгнення на територію України. Експерти KSE та Rebuild.UA оцінювали прямі збитки цієї

громади. Ці збитки сягають 254,5 млн доларів США. Окрім того, мова йде про прямі та непрямі втрати від військових дій. Саме на території Бучанської громади такі втрати становлять 661 млн. доларів США. Тому задля відновлення території громади розроблено відповідну Програму. Також ця Програма покликана сприяти подальшому економічному розвитку. Мова йде про Програму відновлення Бучанської міської територіальної громади «VDOMA KRASHCHE». Дія Програми має терміни – на 2022-2027 роки. У фінансуванні заходів Програми планується використання різних коштів. Насамперед, це кошти державного та місцевих бюджетів. Причому, в рамках кошторисних призначень. Мова також йде про кошти, які залучатимуться з інших джерел, які дозволені законодавством України [94].

Слід оперативно проводити відновлення. Мова йде про зруйновані будинки. Також про будівництво будинків в нових місцях. Там, куди переселені люди. Збільшення часу перебування людей на інших територіях негативно впливає на громади. Бо навряд чи ці люди захочуть повертатися. Населені пункти біля російського кордону є мало привабливі для проживання. Відповідно, варто вкладати кошти у розбудову будівель на західних теренах України [14, с. 13].

У тих громадах, що наближені до російських кордонів, різко знижується чисельність населення. Тому там варто розробити відповідні заходи. Наприклад, створити лісонасадження. Мова йде про перспективу для розвитку майбутньої деревопереробної галузі [124].

Важливий орієнтир у повоєнній відбудові – проблематика сталого розвитку. Мова йде про одинадцяту Ціль сталого розвитку. Тобто, про забезпечення інклюзивності. А також про забезпечення безпеки та життєстійкості територій [93].

З точки зору О. Сича, ревіталізація є значним досягненням для розвитку. Особливо у порівнянні зі звичайним процесом відновлення. Ревіталізація передбачає будівництво з використанням сучасних нових технологій. Причому, враховуються потреби населення [105]. Нові технології передбачають

насамперед енергозберігаючі технології. Також мова йде про альтернативні види енергії.

Ревіталізація здійснюється через проекти комплексного просторового розвитку. Також мова йде про специфіку місцевої економічної ситуації. Зокрема, щодо добробуту місцевої громади. Це здійснюється спільно органами державної влади та місцевої громади. Це регулюється Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» [88].

У програмі комплексного відновлення має бути чітка структура. Має бути загальний опис населеного пункту. Або ж території. Мова йде про ті території, що підлягають відновленню. Також важливою є інформацію про втрати. Тобто, маються на увазі втрати, заподіяні бойовими діями. Окремо має міститись аналіз ресурсів задля відновлення. Також важлива інформація про технічні можливості. Окремо варто навести дані про економічну доцільність. Мова йде про доцільність стосовно відновлення пошкоджених об'єктів. Причому, шляхом здійснення робіт із реконструкції. Також роботи можуть здійснюватися щодо реставрації будівель. Або ж щодо їх капітального чи поточного ремонту. Також важливі пропозиції стосовно будівництва нових об'єктів. Нові будівлі будуються там, де відновлення вже неможливе. Також мають міститися обґрунтовані відповідні пропозиції. Ці пропозиції стосуються доцільності проведення заходів з відновлення. Також вони стосуються доцільності заходів з ревіталізації. Окрім того, необхідний план заходів. У цьому плані має бути описане забезпечення комплексного відновлення території. Причому, на основі попереднього розрахунку витрат та наведених джерел фінансування [69].

У відновленні повоєнної України варто виділити пріоритети. Поміж таких важливих напрямів є два вектори зусиль. Перший пріоритет – це відновлення критично важливої інфраструктури. А другий пріоритет – це відбудова й модернізація. Причому, це довгостроковий процес [109, с. 232]. Створено унікальну державну електронну екосистему. Вона здатна забезпечити єдиний цифровий маршрут. Причому, для всіх майбутніх проєктів відновлення [87]. Її назва Digital Restoration EcoSystem for Accountable Management (DREAM).

Т. Пшенична пропонує ревіталізацію міських територіальних громад. Під цим терміном вона розуміє процес оновлення міського середовища з урахуванням історико-культурної самобутності урбаністичного простору. А також з метою розвитку соціальних функцій міста. Підвищення його комфортності в побутовому, екологічному, культурному сенсі. Для всіх прошарків містян [97, с. 92].

Звернемося до проблематики залучення механізмів співробітництва територіальних громад. Зокрема, у процесі повоєнного відновлення України.

У Конституції України визначено, що територіальні громади можуть об'єднувати об'єкти комунальної власності на договірних засадах. Це визначено частиною третьою статті 142. Також мова йде про об'єднання коштів бюджетів. Зокрема, для виконання спільних проектів. Також для спільного фінансування комунальних підприємств. Або ж організацій чи установ. Окрім того, можна створювати задля таких цілей відповідні органи і служби [43].

Задля практичної реалізації цих положень було прийнято Закон України «Про співробітництво територіальних громад». Закон було прийнято 17.06.2014 року, № 1508-VII. Там прописано нормативні інструменти щодо об'єднання своїх ресурсів. Тобто, ресурси об'єднуються для вирішення існуючих проблем. Або ж для економії бюджетних коштів. Це відбувається шляхом створення спільних комунальних підприємств. Також через реалізацію спільних проектів [91].

Відбулося практичне застосування положень цього Закону. В Україні, вказує С. Гуца, ряд місцевих проблем вирішується шляхом означених процедур. Наприклад, спільне фінансування чи утримання комунальних підприємств. Або ж мова йде про полігони для твердих побутових відходів. Також мова йде про делегування окремих повноважень. До уваги також береться реалізація спільних проектів. Втім, в Україні в умовах ведення воєнних дій ці процеси призупинилися [24, с. 44].

Найбільш використовувана наступна форма співробітництва. Мова йде про реалізацію відповідних спільних проектів. Зокрема, у сфері координації

діяльності суб'єктів співпраці. Також у сфері акумулювання цими суб'єктами ресурсів. Причому, ресурси акумулюються на визначений період. Окрім того, вони акумулюються задля спільного здійснення певних заходів. Мова йде про 62,2% від загальної кількості договорів [24, с. 44].

Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад оприлюднено на офіційному сайті Мінрегіонбуду. Відповідно до цього реєстру, у 2014 році були зареєстровані 2 договори. У 2015 році було зареєстровано 27 договорів. У 2016 році було зареєстровано 38 договорів. У 2017 році було зареєстровано 51 договір. У 2018 році було зареєстровано 177 договорів. У 2019 році було зареєстровано 230 договорів. У 2020 році було зареєстровано 106 договорів. У 2021 році було зареєстровано 145 договорів [101]. Тобто, найвищі показники щодо кількості таких угод припадають на 2018 – 2019 роки. Вже у 2022 році відбувається значне зниження кількості договорів міжмуніципального співробітництва. Це в порівнянні з попередніми періодами.

Міжмуніципальне співробітництво, вважає С. Гуща, буде мати активний розвиток. Причому, саме у повоєнний період. Це детерміновано тим, що значна кількість громад зазнала руйнувань внаслідок воєнних дій. Співпраця на міжмуніципальному рівні обумовиться ще й через знищення об'єктів інфраструктури. Також через відсутність фінансового забезпечення місцевих бюджетів. Тому громади будуть змушені укладати договори про співпрацю [24, с. 45].

Таким чином, важливі виклики і завдання постануть перед органами публічного управління після завершення режиму воєнного стану. Причому, ці виклики постануть і на місцевому, і на регіональному рівнях. Це потребуватиме злагоджених системних дій органів влади. Означені дії мають бути зорієнтовані не лише на відновлення. Вони також мають бути спрямовані на подальший розвиток територій і громад. З огляду на таку ситуацію, видається доцільним проведення ретельного аналізу всіх втрат. Мова йде про втрати на місцевому рівні. Тобто, про ті збитки, які зазнали територіальні громади в час період війни. Це вимагатиме формування пакету пропозицій стосовно відновлення

територій. Також постане необхідність аналізу технічних можливостей і наявних ресурсів. Це необхідно задля визначення найоптимальнішого варіанту майбутнього відновлення. Адже такий варіант стратегії розвитку має бути спрямованим на потреби мешканців конкретних територій.

3.2 Місцеве самоврядування як фактор стійкості тилу

Військова агресія росії проти суверенної української держави поставила питання щодо концентрації усіх зусиль суспільства. Вони спрямовані на відсіч окупанту, звільнення усієї конституційно закріплених і міжнародно визнаних територій України. Вагому роль в цьому процесі відіграє тил держави і, особливо, місцеве самоврядування. Адже бойові дії ведуться на територіях громад. Організація оборони та допомоги фронту теж є в полі зору місцевого самоврядування. А також його представницьких органів.

Багато в чому місцеве самоврядування, в особі його представницьких органів допомагає не тільки фронту. А й приймає участь у формування сил територіальної оборони. Формування військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України та добровольчих формувань територіальних громад, записано в Законі України «Про основи національного спротиву» [85]. Тобто у добровольчому формуванні територіальних громад беруть безпосередню участь органи місцевого самоврядування. Адже добровольчі формування територіальних громад утворюються з урахуванням ресурсних та людських можливостей відповідних територіальних громад [85]. До таких формувань залучаються мешканці територіальних громад відповідного віку. Котрі пройшли необхідну медичну та іншу перевірку. Навіть набір до таких формувань може здійснюватися і в зоні бойових дій. Хоча Закон «Про територіальну оборону» не прийнято. Є декілька проєктів. І на сьогодні в нашій державі в основному формування Сил територіальної оборони України здійснюється на підставі вище названого Закону.

Територіальна оборона, за визначенням В. Мандрагелі, даним в Енциклопедії державного управління (Київ, НАДУ, 2011), це система загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що вживаються в особливий період [55, с. 649].

Основними завданнями її, далі продовжує дослідник, є такі чинники.

По-перше, охорона та захист державного кордону.

По-друге, забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади. А також органів військового управління. І стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил).

По-третє, охорона та оборона важливих об'єктів і комунікацій.

По-четверте, боротьба з диверсійно-розвідувальними силами. А також іншими збройними формуваннями агресора. І незаконно утвореними антидержавними збройними формуваннями.

По-п'яте, організація та здійснення евакуаційних заходів.

По-шосте, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у небезпечних районах. А також захист населення від наслідків воєнних дій, аварій (руйнувань). Як правило вони є похідними застосуванням засобів ураження. Терористичними актами та диверсіями.

По-сьоме, вважає В. Мандрагеля, підтримання правового режиму воєнного стану [55, с. 651].

Одним із засадничих принципів Стратегія національної безпеки України є стійкість, тобто «здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стаке функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей» [115].

До ключових засад даним документом віднесено стримування та взаємодія.

Щодо стримування, то під ним розуміється розвиток оборонних і безпекових спроможностей. Це робиться для унеможливлення збройної агресії проти України [115]. А взаємодія розглядається як розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами. Перш за все, насамперед з Європейським Союзом і НАТО. А також їх державами-членами. До стратегічних партнерів щодо взаємодії віднесено США [89].

Також взаємодія передбачає прагматичне співробітництво з іншими державами. А також міжнародними організаціями. Взаємодія повинна відбуватися на основі виключно національних інтересів України [115].

Інтерес до стійкості стрімко зріс за останні два десятиліття. Це своєрідна відповідь на зростаюче занепокоєння щодо потенційних потрясінь. Ці потрясіння випробовують межі здатності людини, територіальної громади, суспільства до подолання наслідків [103, с. 506].

Під концептом стійкості слід розуміти здатність системи до збереження своїх базових характеристик і функцій. Означені параметри системи повинні зберігатися і під впливом зовнішніх або внутрішніх негативних чинників. Навіть під впливом дестабілізуючих факторів [112].

Термін стійкості також трактують, як здатність певного об'єкта відновлювати свій стан. Тобто, якщо система самостійно повертається до стійкого стану (рис. 3.2). Навіть, якщо вона була виведена зі стійкого стану внаслідок певних чинників [113].

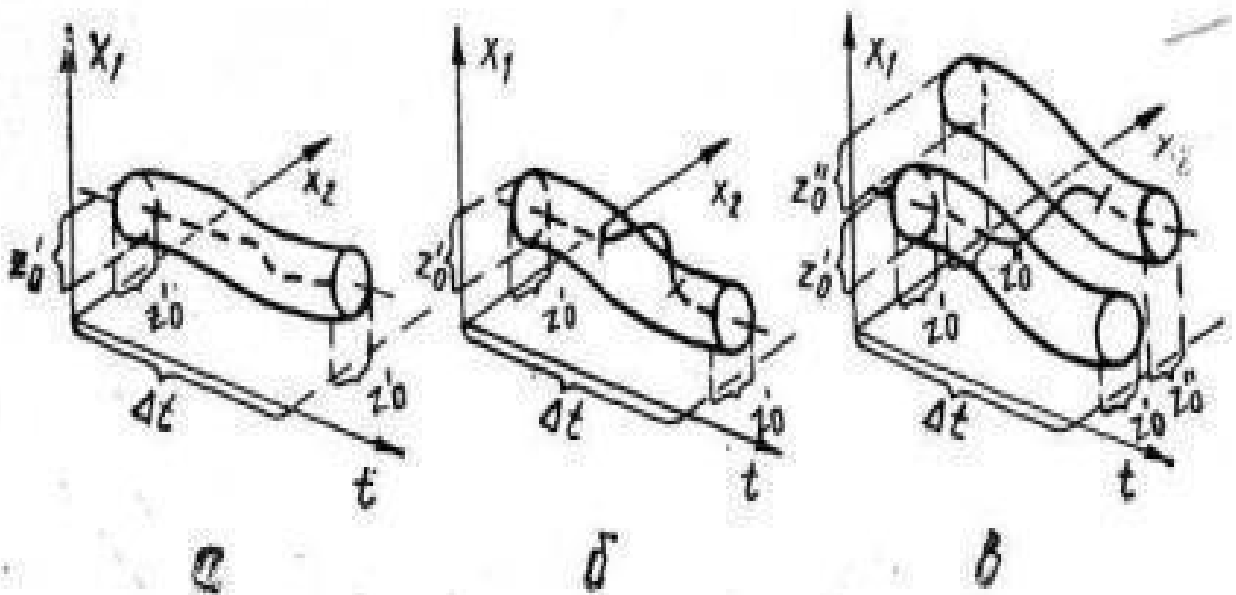

Рис. 3.2 – Форми стійкості системи [59, с. 8]

Поняття Resilience (англ.) слід розуміти у ширшому контексті, ніж український відповідник «стійкість». Терміном «Resilience» позначається і «еластичність», і також «пружність». Відповідно, у розумінні стійкості системи не варто фокусувати увагу лише на її сталому опорі. Слід розуміти, що мова йде також про адаптацію системи до змін. Тобто, до збереження в системі ключових

параметрів її функціонування. А також збереження життєздатності системи [59, с. 8].

Такої ж думки дотримується і А. Кулик. Він уточнює. Стійкість системи можна розглядати не лише як усталений опір. А також як здатність системи адаптуватися до змін. При цьому зберігаючи основні параметри її функціонування та життєздатності [47, с. 61].

Стійкість системи проявляється за умов дії зовнішніх факторів. Мова йде про вплив чинників, що негативні для функціонування системи. У такому випадку система може втратити рівновагу безповоротно. Тобто, у системи виявилася недостатня кількість ресурсів для стійкості. Мова йде про ресурси рівноваги. А також про ресурси відновлюваності та пластичності. Система може вернутися до рівноважного стану завдяки певним механізмам внутрішньої адаптації. Втім, система в такому разі буде вже частково трансформованою [59, с. 9]. Загалом, систему завчасно можна підготувати до впливу зовнішніх негативних детермінант. Причому, підготовка має бути спрямованою на таке забезпечення системи, щоб вона не втратила рівноваги.

Концепт стійкості не варто пов'язувати лише з механічною рівновагою. Існують різні інтерпретації стійкості. Причому, такі, що стосуються й стійкості предметів матеріального світу. Приміром, стійкість самого матеріалу певної деталі. Або ж стійкість до переміщення якогось предмету. Чи стійкість щодо розкручення. Варто фокусувати увагу на різних інтерпретаціях стійкості. Зокрема, аналізуючи її крізь призму питання «Стійкість до чого?».

Важко оцінити стійкість з огляду на перехід від простої конструкції до більш складної системи. У такому випадку слід оцінювати не лише стійкість щодо зовнішніх впливів. Слід оцінювати інші різноманітні варіанти стійкості. Мова йде про внутрішню систему функціонування. Також мова йде про наявність комплексних загроз. Тобто, слід аналізувати у сукупності дію загроз ззовні, а також зсередини системи.

Кореляцію із заданими параметрами функціонування системи визначатиме безпека. Також буде оцінюватися інтегральний стан системи. Мова

йде про стан після впливу сукупності передбачених загроз. Причому, за умов забезпечення стійкості до означених загроз.

Такі процеси спостерігалися в Україні під час збройної агресії російської федерації. Саме в цей час спрацювала відповідна форма стійкості державної системи. Мається на увазі наступна форма – «перехід на інший рівень».

У той час велика частина функцій перейшла з центру на місця. Мова йде про функції стосовно забезпечення соціально-економічної стійкості. Тобто, перехід відбувся від центральних органів виконавчої влади на нижчий управлінський рівень. Тобто, до місцевих військових адміністрацій. А також для органів місцевого самоврядування [59, с. 11].

Стійкість місцевого самоврядування, за думкою А. Савицького, вельми важлива для розвитку держави. Саме вона гарантує ефективне управління ресурсами на місцевому рівні. Окрім того, відповідає потребам громад. А також сприяє підтримці стабільності в умовах кризи. Зокрема, під час військових конфліктів [103].

У цілому, стійкість є здатністю суспільства і держави до швидкої адаптації до змін в умовах безпекового середовища. Також це здатність до підтримання сталого функціонування. Мова йде про мінімізацію зовнішніх і внутрішніх загроз в такому функціонуванні. Під національною стійкістю мається на увазі здатність і суспільства, і держави до ефективного протистояння загрозам. Причому, мова йде про загрози будь-якого походження, а також будь-якого характеру. Також важлива адаптація до трансформацій безпекового середовища. Мова йде про підтримку сталого функціонування. Також важливе швидке відновлення системи. Причому, до бажаного стану рівноваги. Особливо після кризових ситуацій. До загроз національній безпеці відносять ряд явищ, тенденцій та чинників. Вони характеризуються тим, що унеможливають захищеність державного суверенітету. Також ці загрози ускладнюють ситуацію щодо територіальної цілісності. Вони є негативними для демократичного конституційного ладу. Звісно, мова йде й про інші життєво важливі національні інтереси [59, с. 11].

Загалом терміном стійкості описується певне взаємовідношення. Мова йде про взаємовідношення між потенційним рівнем загроз та між здатністю держави й суспільства давати відповідь на ці загрози [59].

Національна безпека України – це насамперед захищеність державного суверенітету. Також мова йде про захищеність територіальної цілісності. Звісно, і про захищеність демократичного конституційного ладу [89]. Найвищий рівень безпеки притаманний ситуаціям, коли стійкість має рівень невразливості [59, с. 11].

У процесах забезпечення безпеки часто не беруться до уваги динамічні зміни системи. Також мова йде про динамічні зміни окремих елементів системи. Натомість оцінюється переважно кінцевий стан системи. Стійкість важлива на всіх етапах. Важливо не втрачати системі стану рівноваги та її відновлення. Це детермінує можливість виявляти слабкі місця системи. Також це обумовить подальші дії. Ці дії мають бути зорієнтовані на підвищення безпеки. Причому, шляхом покращення зовнішніх та внутрішніх властивостей системи [59, с. 11].

Відповідно, в оцінці стійкості варто послуговуватися оцінкою національної стійкості. Мова йде про оцінку стійкості місцевого самоврядування. А також територіальних громад стосовно певних визначених загроз.

Важливу увагу, зазначає С. Швидюк варто акцентувати на забезпеченні енергетичної стійкості. Мова йде про критично важливі об'єкти соціальної інфраструктури. Тобто, варто думати про лікарні, школи. Також про об'єкти водопостачання. Це вимагає розробки відповідних комплексних планів. А також впровадження цих планів. Особливо щодо проблем резервного енергозабезпечення. Мова йде про встановлення автономних генераторів. Також про встановлення систем акумуляування енергії. І, звісно, про впровадження енергоефективних технологій [127].

Ключовими факторами, на думку А. Кулика, що впливають на стійкість територіальних громад, є. Наявність стійкої місцевої економіки. Соціальна взаємодія. Розвинена інфраструктура (якісні дороги, водопостачання,

електроенергія, комунікації). Інформаційна безпека та медіаграмотність, що допомагає протидіяти дезінформації. А також дозволяє уникнути паніки та маніпуляцій під час криз тощо [47, с. 62].

Важливим є перехід в системі енергозабезпечення до децентралізованої моделі. Це важливо не лише з технічної точки зору. Це важливо в умовах воєнного стану задля підвищення загальної стійкості громад. Це вимагає активної взаємодії між владними органами. Зокрема, між органами місцевого самоврядування, центральною владою. Також слід залучати до співпраці бізнес і громадськість. Залучення відбувається з метою розробки та реалізації стратегій енергетичної безпеки. Реалізація означених стратегій на місцевому рівні має бути спрямована на ефективність [127].

Означені загрози мають різні виміри. Мова йде про глобальний вимір (або зовнішній). Також виділяється внутрішній вимір. Він відноситься до ефективного функціонування інституту держави. Також до ефективного функціонування регіонів держави. Наразі означене стосується саме внутрішніх аспектів стійкості та безпеки

Важливою в цьому контексті є Стратегія національної безпеки 2020 р. [115]. Згідно з цим документом, важливе формулювання критеріїв реагування. Вони формулюються у залежності від тих загроз, що актуальних для місцевого самоврядування. До них варто віднести такі чинники.

Доволі слабка ефективність владних органів держави. Цей фактор є джерелом загроз незалежності України. Також це негативна детермінанта для суверенітету і демократії. Недостатня ефективність державних інституцій призводить до складнощів у формуванні реалізацію ефективної політики [115].

Непослідовність реформування політико-економічного простору держави. Мова йде про незавершеність реформ. А також про корупцію. Це стоїть на заваді виведенню економіки на рейки ефективності. Це унеможливорює стає і динамічне економічне зростання в державі. Окрім того, така ситуація робить країну уразливою до загроз. Це, в свою чергу, підживлює кримінальне середовище [115].

Суттєве погіршення середовища життєдіяльності. Мова йде про якість повітря, про якість питної води. Також мова йде про якість продуктів харчування. Загалом, все це впливає на життя та здоров'я мешканців [115].

Зниження рівня добробуту. Така ситуація детермінує зневіру поміж людьми. Також вона породжує невпевненість у майбутньому. В результаті, провокується насильство. Це, врешті, призводить до гальмування розвитку. Важливо, що в таких ситуаціях можуть радикалізуватися суспільні настрої. Це може призводити до виникнення девіацій. Також це може детермінувати політичне насильство та сепаратизм. При радикалізації спільнот можуть активізуватися незаконні збройні формування [115].

Спостерігається посилення загроз щодо критичної інфраструктури. Це обумовлено погіршенням її технічного стану. Також це детерміновано відсутністю інвестицій в оновлення інфраструктури. Окрім того, спостерігається відсутність інвестицій у розвиток інфраструктурних об'єктів. Мова також йде про несанкціоноване втручання у функціонування об'єктів інфраструктури. Причому, це втручання має характер і фізичного впливу, і кібер-впливу. Негативно впливають триваючі бойові дії. А також негативною детермінантою є тимчасова окупація частини території України [115].

Доволі загрозливою в Україні стає демографічна ситуація [115]. На ці негативні тенденції вплинула російська збройна агресія. Також це обумовлено тимчасовою окупацією окремих українських територій. Означені проблеми зафіксовано у Стратегії демографічного розвитку України. Поглиблення демографічної кризи доволі суттєве. Через війну відбулося суттєве зниження рівня народжуваності. Також паралельно зростає рівень смертності. Причому, і поміж військових, і поміж цивільних осіб [115].

Задля забезпечення стійкості необхідно визначити реальні та потенційні загрози. Мова йде про загрози для регіонів країни. Також про загрози для окремих територіальних громад. Тобто. аналізуються потенційні загрози для стійкості та безпеки. Це вимагає визначення чіткої методології. Тобто, слід визначати види стійкості. Мова йде про відповідь на питання «Стійкість до

чого?». Також слід визначати критерії оцінки стійкості. Тобто, варто визначити, за якими показниками відбувається оцінка рівня стійкості. Також слід визначити показники стійкості. Причому, їхні критичні та граничні рівні. Відповідно, слід дати відповідь на запитання: до якого допустимого рівня показника можна вважати систему стійкою.

У наш час ключова загроза для стійкості України – це російська збройна агресія. Ця загроза є ключовою і для безпеки нашої країни. Також це загалом загроза для стійкості українських регіонів і територіальних громад. Така ситуація вимагає спільного фокусування зусиль державних органів влади і місцевих органів влади. А також зусиль відповідних військових адміністрацій на місцях.

ВИСНОВКИ

У процесі магістерського дослідження були отримані важливі результати. Вони свідчать про досягнення заявленої мети дослідження. Також ці результати свідчать про виконання поставлених завдань. Відповідно, це дає підстави сформулювати ряд узагальнюючих висновків та рекомендацій, які мають теоретичне та практичне значення.

1. Узагальнено підходи до проблематики місцевого самоврядування. Узагальнення здійснено на основі розгляду базових теорій публічно-управлінського дискурсу. Зазначено, що місцеве самоврядування є важливою ланкою державного механізму. Органи місцевого самоврядування у західному науковому дискурсі означають як органи муніципального управління. В умовах демократичного розвитку розвинених країн вони стали однією з найвагоміших ланок організаційної структури. Концепти «міське самоврядування» і «муніципальне управління» є тотожними. Поняття муніципального управління етимологічно походить від поняття «муніципалітет». Муніципальне управління – це, власне, діяльність місцевого самоврядування. Така діяльність спрямована на задоволення інтересів певної територіальної спільноти. Означена діяльність здійснюється у формах, що визначені чинним законодавством. Вона здійснюється шляхом управління муніципальним господарством. Відповідно, місцеве самоврядування є специфічною управлінською діяльністю. Його об'єктом є муніципальне утворення. А сталий розвиток такого муніципального утворення є метою ефективного управління на певній території.

2. Продемонстровано, що місцеве самоврядування є особливою системою управління. За цієї системи управління конкретні територіальні спільноти набувають права на самостійне вирішення власних питань. Також вони набувають прав на самостійне прийняття рішень на місцевому рівні. Це, зокрема, включає процеси планування і реалізації програм та проєктів. Мова також йде про управління бюджетом і ресурсами. Важливий також процес

визначення політики на місцевому рівні та соціально-економічного розвитку. Місцеве самоврядування детермінує залученню мешканців до управління. Мова йде про управління власними справами у територіальній спільності. Також мова йде про забезпечення ефективного управління на місцевому рівні. Окрім того, управління має бути й адаптивним до змінюваних реалій. В історичному контексті концепт «місцеве самоврядування» вказувало на важливі інтерпретації для громад на місцях. Він означає, що управління на певній території здійснюється самостійно жителями цієї території. Місцеве самоврядування – вельми важливий елемент демократії. Воно обумовлює ефективне управління на місцевому рівні. Важливим є осмислення сутності, специфіки і базових ознак місцевого самоврядування. Адже це забезпечить залучення громадян до прийняття рішень на місцевому рівні. Окрім того, це зміцнює громадянське суспільство. А також обумовлює сталий розвиток певних територій держави.

3. Аргументовано, що місцеве самоврядування є конституційним конструктом. Тобто, аналогічно, як і держава. Конституцією України детально прописано статус органів місцевого самоврядування. Зокрема, акцентовано увагу на функціях та повноваженнях. Їх виконують органи місцевого самоврядування. Звісно, мова йде про їхні повноваження для мирного часу. Відповідно, вважається недоцільним внесення змін до Конституції у питаннях стосовно функціонування місцевого самоврядування. Разом з тим, кризова ситуація, що детермінована повномасштабним вторгненням РФ на територію України 24 лютого 2022 року, окреслила ряд проблем. Мова йде про низький рівень нормативного опрацювання відповідних питань. Тобто, про внутрішню суперечливість у документах нормативно-законодавчої сфери. Навіть про певне нівелювання інтересів територіальних громад. Така ситуація здійснює негативний вплив на реалізацію повноважень органами місцевого самоврядування.

4. Констатовано, що набутий Україною досвід у період війни, яскраво демонструє переваги самоорганізації населення. Це свідчить про переваги

самоорганізації в кризових умовах у порівнянні з централізованим управлінням. Центральні органи влади не здатні ефективно протистояти кризовим викликам на місцях. Вони не можуть перебрати функції органів місцевого самоврядування на себе. Також вони не здатні ефективно та оперативно виконувати функції місцевого самоврядування. Цікаво, що рівень довіри до органів місцевої влади в Україні був стабільно високим ще до початку повномасштабного російського вторгнення. Тобто, він був високим у порівнянні з рівнями довіри до інших інституцій. Така ситуація була детермінована реформою децентралізації. Ця реформа була однією з найбільш демократичних за період існування України. Важливо, що в умовах широкомасштабної війни рівень довіри українців до місцевих органів влади не падає. Відтак, недоцільним видається припинення повноважень органів місцевого самоврядування. Особливо під час дії воєнного стану. Призупинення або ж звуження повноважень органів місцевого самоврядування можливе за умов екстраординарних ситуацій. Наприклад, при існуванні безпосередніх загроз життю та безпеці мешканців громад. Зокрема, це стосується мешканців, які перебувають на території ведення бойових дій чи в умовах окупації.

5. Виявлено, що важливі виклики і завдання постануть перед органами публічного управління після завершення режиму воєнного стану. Причому, ці виклики постануть і на місцевому, і на регіональному рівнях. Це потребуватиме злагоджених системних дій органів влади. Означені дії мають бути зорієнтовані не лише на відновлення. Вони також мають бути спрямовані на подальший розвиток територій і громад. З огляду на таку ситуацію, видається доцільним проведення ретельного аналізу всіх втрат. Мова йде про втрати на місцевому рівні. Тобто, про ті збитки, які зазнали територіальні громади в час період війни. Це вимагатиме формування пакету пропозицій стосовно відновлення територій. Також постане необхідність аналізу технічних можливостей і наявних ресурсів. Це необхідно задля визначення найоптимальнішого варіанту майбутнього відновлення. Адже такий варіант стратегії розвитку має бути спрямованим на потреби мешканців конкретних територій.

6. Доказано, що вагомим елементом національної безпеки виступає стійкість територіальних громад. Адже вона залежить від здатностей місцевих органів управління. Мова йде насамперед про ефективне функціонування місцевих органів управління в кризових умовах. Тобто, функціонування владних інституцій в умовах різноманітних загроз. Відповідно, вони забезпечують, стійкість, стабільність, безпеку країни. В аналізі оцінки рівня стійкості інституцій місцевого самоврядування варто дотримуватися чітких критеріїв. Це ставить вимогу визначити конкретні чинники та умови. Важливо, що беруться до уваги умови, які безпосередньо здійснюють вплив на діяльність органів місцевого самоврядування. Мова йде про вплив на здатність органів влади оперативно адаптуватися до кризових умов. Також, окрім адаптації, важлива здатність влади до функціонування в умовах різноманітних загроз. Вагому роль має система взаємовідносин. Зокрема, специфіка взаємодії між радами та органами місцевого самоврядування. Означена взаємодія набуває важливості у період воєнного стану. У цей період владний порядок денний на рівні парламенту повинен оперативно формуватися. Зокрема, зусилля представницької влади мають бути зорієнтовані на зміцнення національної стійкості соціуму. Також вони мають бути спрямовані на забезпечення різноманітних суспільних сфер діяльності. Мова йде про ті сфери, де реалізація рішень практично буде здійснюватися в оперативному режимі. Важливим є налагодження означеної взаємодії. Тобто, мова йде про взаємодію між законодавчою владою і органами місцевого самоврядування. Це детермінуватиме появу своєчасних для суспільства та ефективних законодавчих дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астапова Т. О. Місцева влада. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія: О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Х. : Вид- во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2011. С. 180-181.
2. Баймуратов М. О. Міжнародні зв'язки і стандарти в системі місцевого самоврядування України. *Муніципальне право України* : Підручник/ За ред. Погорілка В. Ф., Фрицького О. Ф. К. : Юрінком Інтер, 2001. С.315-348.
3. Баймуратов М. О. Територіальна громада в політичній системі і системі місцевого самоврядування України. *Муніципальне право України: підручник* / за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Київ, 2001. С. 122–123.
4. Бальцій Ю. Проблемні питання визначення системи місцевого самоврядування. *Юридичний вісн.* 2018. № 3. С. 22–28.
5. Батанов О. В. Територіальна громада - основа місцевого самоврядування в Україні : монографія / О. В. Батанов К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 260 с.
6. Батанов О. В., Погорілко В. Ф. Місьцеве самоврядування. URL: https://leksika.com.ua/16380209/legal/mistseve_samovryaduvannya
7. Безена І. Формування ефективного місцевого самоврядування – стратегічна мета децентралізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2020. № 1. URL: <http://apdu.journal.kharkiv.ua/index.php/apdu/article/view/136/139>.
8. Бец Б. Б. Формування об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Ефективна економіка. Електронний журнал*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6860>.
9. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Місьцеве самоврядування в Україні. Київ : Атіка, 2019. 304 с.
10. Білуха Л. А. Поняття територіальної громади та спроможної

територіальної громади. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 2017. № 1. С. 132–137

11. Бобровська О. Ю. Ресурсна теорія в проекції на розвиток територіальних громад. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1(19). URL : [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01\(19\)/14.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01(19)/14.pdf).

12. Богів Я. С. Поняття та принципи місцевого самоврядування. URL: <file:///C:/Users/acer/Downloads/ponyatie-i-printsipy-mestnogo-samoupravleniya.pdf>.

13. Богів Я. С. Правова регламентація здійснення повноважень місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Академічні візії*. 2023. № 15. С. 39-44.

14. Бондаренко Л. Ревіталізація і розвиток територіальних громад у повоєнний період. *Міське самоврядування в умовах відновлення України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 груд. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. С. Колтун, Ю. Ф. Дехтяренка. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. С. 12-15.

15. Борденюк В. Децентралізація державної влади і міське самоврядування: поняття, суть та форми (види). *Право України*. 2015. № 1. С. 21-28.

16. Борденюк В. Механізм (апарат) державного управління як система органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. *Право України*. 2005. № 6. С. 19-25.

17. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456–VI (із змінами. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

18. Васильєва О. І. Кадрове забезпечення органів місцевої влади / О. І. Васильєва. *Інвестиції: практика та досвід* : наук. практ. журн. 2011. № 6. С. 57-60.

19. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 74-78.

20. Всесвітня декларація місцевого самоврядування. Ріо-де-Жанейро, 23-26 вересня 1985 року. *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. 1994. Вип. 1–2. С. 65–69.
21. Глазов О. Нормативно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад України: глобальний вимір. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 2. С. 184-190.
22. Глевацька Н. М. Міжнародні стандарти у системі місцевого самоврядування України. *Наукові праці КНТУ*. 2009. Вип. 15. С. 114-122.
23. Глизнер С. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 1. С. 36-40.
24. Гуща С. Співробітництво територіальних громад в умовах відновлення України: загрози та можливості. *Місьцеве самоврядування в умовах відновлення України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 груд. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. С. Колтун, Ю. Ф. Дехтяренка. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. С. 43-46.
25. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
26. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / відп. ред. Н. Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 325 с.
27. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін. Нац. Інс-т страт-х досліджень. К. : 2019. 115 с.
28. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / [Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.
29. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та

перспективи України / [Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. К. : Москаленко О. М., 2012. 212 с.

30. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування : навч. посіб. для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. Київ : ПРООН/ МПВСР, 2022. 269 с.

31. Еллінек Георг. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3_%D0%95%D0%BB%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BA/.

32. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. *Збірка договорів Ради Європи. Офіційне видання*. К. : Парламентське видавництво, 2017. С. 187-199.

33. Європейська хартія місцевого самоврядування. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.

34. Жовнірчик Я. Ф. Територіальна організація місцевого самоврядування. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія: О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Х. : Вид- во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2011. С. 373.

35. Журавський В. С., Серьогін В. О., Ярмиш О. Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підручник. Київ : Ін Юре, 2004. 672 с.

36. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер,

2006. 688 с.

37. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, Е. М. Лібанова, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2024. 220 с.

38. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf.

39. Ключковський Ю. Б. Місцеве самоврядування в Україні під час і після війни. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості*: Збірник тез доповідей Шостої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 23 грудня 2022 р.). Київ, 2022. С. 49-55.

40. Ковальчук В. Особливості правового регулювання функціонування органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 4. С. 37-46.

41. **Козуб В. П.** Виконавчі органи рад. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія: О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. С. 33-34.

42. Козуб В. П. Представницькі органи місцевого самоврядування. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія: О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Х. : Вид- во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. С. 289-290.

43. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01. 01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

44. Концепція відновлення місцевого самоврядування України. Асоціація міст України. 10 с. URL : https://auc.org.ua/sites/default/files/konceptsiya_vidnovlennya_ms_final.pdf.

45. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Рішення Кабінету Міністрів України № 333-р, 01.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

46. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. Т. 2 (43). С. 118-125.

47. Кулик А. Стійкість територіальних громад як фактор зміцнення національної безпеки. *Вісник Дніпровської академії безперервної освіти*. 2024. № 2. С. 59-65.

48. Куц Ю. О. Концептуалізація територіальної громади в проблемному полі державного управління / Ю. О. Куц, О. В. Решевець *Територіальна громада: управління розвитком* : за заг. ред. Ю. О. Куца. арків : Констант, 2013. С. 5-14.

49. Куц Ю. О., Решевець О. В. Територіальна громада: управління розвитком. Харків : Вид-во «Константа», 2013. 351 с.

50. Лазор О. Д., Лазор О. Я. Місцеве управління: поняття, терміни, визначення: *Словник-довідник* / За наук. ред. М. Д. Лесечка Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2003. 366 с.

51. Лиска О. Г. Територіальна громада. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – Т. 5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія: О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Харків : Вид- во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. С. 375-376.

52. Майданник О. Становлення та розвиток української моделі місцевого самоврядування. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 1. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_12.

53. Мамонова В. В. Місцеве самоврядування. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія: О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. С. 204-205.

54. Мамонова В. В. Система місцевого самоврядування. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія: О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. С. 342-343

55. Мандрагеля В. А. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. С. 649-651.

56. Мельник А. Підвищення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах реалізації нової регіональної політики України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. № 1. С. 21-27.

57. Місцеве самоврядування в Україні: теорія і практика. Посібник для депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів / Б. А. Руснак. Одеса : АКО, 2018. 138 с.

58. Місцеве самоврядування є важливим фактором стійкості демократії в Україні в умовах війни. URL: <https://bukrada.gov.ua/novyny-ta-publikacii/17378/>.

59. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с.

60. Мішин С. Історичне поняття місцевого самоврядування. URL:

http://app.nuoua.od.ua/archive/63_2019/7.pdf.

61. Молодожен Ю. Б. Самодостатність територіальних громад: системний підхід / Ю. Б. Молодожен. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2010. 370 с.

62. Наконечний В. В. Основні світові моделі місцевого самоврядування: порівняльний аналіз / В. В. Наконечний. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-1/doc/5/03.pdf>.

63. Паспорт Програми розвитку та вдосконалення пасажирського транспорту і мобільності на території Сумської міської територіальної громади на 2025-2027 роки. URL: https://smr.gov.ua/images/documents/Nakaz_SMVA/2025/September/225-smva_16.09.2025.pdf.

64. Переверзева А. В. Критеріальні ознаки формування об'єднаних територіальних громад: національні особливості та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2018. Вип. 22. С. 217-220.

65. План заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки. URL: <https://mtu.gov.ua/files/2.%A3.pdf>

66. План роботи відділу транспорту на 2025 рік. URL: <https://smr.gov.ua/uk/miska-vlada/vikonavchi-organi/strukturni-pidrozdili-sumskojimiskoj-radi/616-upravlinnia-transportu-transportnoi-infrastruktury-ta-zviazku.html/>.

67. Податковий кодекс України. Редакція від 21.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

68. Політологія : підручник / за ред. М. М. Вегеша. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 556 с. URL: <https://politics.ellib.org.ua/pages-2629.html>.

69. Потапенко С. А. Забезпечення відновлення та ревіталізації територій в Україні у повоєнний період. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/EURASIAN-SCIENTIFIC-DISCUSSIONS-23-25.10.22.pdf>

70. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування. Навч.

посібник / М. Пітцик, В. Кравченко та ін. К., 2000. 136 с.

71. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.

72. Про військово-цивільні адміністрації. Закон України від 03.02.2015 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 87.

73. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану. Закон України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221128.html>.

74. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування в період дії воєнного стану. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20/stru>.

75. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо статусу старости села, селища: Закон України від 09.02.2017 р. № 1848-VIII. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/19>.

76. Про засади державної регіональної політики. Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19/ed20220727#n232>.

77. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

78. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квіт. 2014 р. № 197 : ред. від 17.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-п#Text>.

79. Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них. Постанова КМУ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text>.

80. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР : ред. від 21.09.2024 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

81. Про місцеві державні адміністрації. Закон України від 09.04.1999 № 586-14. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
82. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Закон України від 21.10.1993 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1993. № 44. Ст. 416.
83. Про національну безпеку України. Закон України від 11.06.2018 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
84. Про оборону України. Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1992. № 9. Ст. 106.
85. Про основи національного спротиву. Закон України від 16.07.2021 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради*. 2021. № 41. Ст. 339.
86. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.
87. Про реалізацію експериментального проекту із створення, впровадження та забезпечення функціонування Єдиної цифрової інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 р. № 1286. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1286-2022-%D0%BF?lang=en#Text>.
88. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011р. № 3038-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
89. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
90. Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України від 07 черв. 2001 р. № 2493-III. Редакція від 01.08.2021 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
91. Про співробітництво територіальних громад. Закон України від 17.06.2014 №1508-УІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show18>.
92. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування

та територіальної організації влади в Україні: розпорядження КМУ від 1 квіт. 2014 р. № 333-р. *Офіц. вісн. України*. 2014. № 30.

93. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. №722/2019. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.

94. Програма відновлення Бучанської міської територіальної громади «VDOMA KRASHCHE» : рішення Бучанської міської ради від 20.09.2022 № 3151-33-VIII. URL : <https://bucha-rada.gov.ua/content/perelik-diyuchyh-miscevyh-cilovyh-program>.

95. Програма розвитку та вдосконалення пасажирського транспорту і мобільності на території Сумської міської територіальної громади на 2025-2027 роки. URL: https://smr.gov.ua/images/documents/Nakaz_SMVA/2025/September/225-smva_16.09.2025.pdf.

96. Пронько Л. М., Затайдух К. Ю., Чорний Я .І. Економічний розвиток територіальних громад: сутність, особливості та стратегічні перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3428/3356>.

97. Пшенична Т. Роль органів місцевого самоврядування в ревіталізації територіальних громад України. *Аспекти публічного управління*. 2024. № 12(1). С. 90-99.

98. Регіональна політика та місцеве самоврядування : підручник / Ю. О. Куц, В. В. Мамонова, В. В. Наконечний, О. В. Ольшанський ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. В. В. Мамонової. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. 208 с.

99. Регламент роботи виконавчих органів Сумської міської ради. <https://smr.gov.ua/uk/miska-vlada/vikonavchi-organi/reglament-roboti.html>.

100. Регламент роботи Сумської міської ради VIII скликання (нова редакція). <https://smr.gov.ua/uk/miska-vlada/miska-rada/reglament/19910-rehlament-roboty-su>

mskoi-miskoi-rady-viii-sklykannia.html.

101. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/rejestr>.

102. Рудольф Герман Фрідріх Гнейст. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%84_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD_%D0%A4%D1%80%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%96%D1%85_%D0%93%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82.

103. Савицький А. Стратегії підвищення стійкості системи місцевого самоврядування на основі міжнародного досвіду. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/14835/14906>

104. Сектор з питань управління сільськими територіями Сумської міської територіальної громади. URL: <https://smr.gov.ua/uk/miska-vlada/pishchnaskyi-starostynskiy-okruh/sektor-z-pytan-u-pravlinnia-silskymy-terytoriiamy-sumskoi-miskoi-th.html>.

105. Сич О. А. Ревіталізація як складова стратегії розвитку міста. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2020. Вип. 99. URL : <https://periodicals.karazin.ua/article/download>

106. Скиба М. Теоретичні аспекти становлення та розвитку територіальних громад у незалежній Україні за умов децентралізації державної влади. *Демократичне врядування*. 2020. № 25. URL: <http://musicology.com.ua/index.php/2070-4038/article/view/213660>.

107. Скупченко Д. О. Нормативно-правове забезпечення розвитку територіальних громад в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 2. С. 72-79.

108. Сливчук В. Місцеве самоврядування: сутність поняття, специфіка та характерні ознаки. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*.

Випуск. 2024. № 17. С. 205-211.

109. Слободянюк Ю. Роль органів місцевого самоврядування у процесі відбудови України в умовах воєнного стану: проблемні аспекти та перспективи публічного управління. Сучасні координати досліджень у сфері публічного управління. 2024. Вип. 31. С. 228-235

110. Соціологи групи Рейтинг, які діяли від імені Центру аналізу та соціологічних досліджень IRI, протягом 21 квітня — 22 травня 2023 року збирали думки жителів 21 міста України: Києва та тих обласних центрів, де безпекова ситуація дозволяла проводити дослідження. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/opituvannya-ukrajinciv-iri-provelo-velike-municipalne-doslidzhennya-novini-ukrajini-50335472.html>.

111. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект : моногр. / [Ю. О. Куц, В. В. Мамонова, О. К. Чаплигін та ін. ; за заг. ред. Ю. О. Куца, В. В. Мамонової]. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ „Магістр”, 2008. 236 с.

112. Стійкість територіальних громад. Що це таке і чому це важливо? Практичний порадник. URL: <https://www.csi.org.ua/news/stijkist-terytorialnyh-gromad-shho-cze-take-i-chomu-cze-vazhlyvo-praktychnyj-poradnyk/>

113. Стійкість. Великий тлумачний словник української мови. URL: https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C#google_vignette.

114. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>.

115. Стратегія національної безпеки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

116. Стратегія розвитку Полтавської області до 2027 року. Затверджено рішенням пленарного засідання 29 сесії Полтавської обласної ради VII скликання від 20.12.2019 року. URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2027-roku>

117. Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/717/102538>.

118. Сушинський О. І. Місцеве самоврядування в Україні у контексті публічної влади. *Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України, Львівський філіал*. Львів: УАДУ ЛФ, 2000. Вип. 4. С. 168–190.

119. Територіальна громада: заневість, дієвість ; [Моногр.] / Ю. О. Куц, В. М. Січенко, В. В. Мамонова, С. В. Газарян / за заг. Ред. Ю. О. Куца. Х. : Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 340 с.

120. Територіальна громада: засоби забезпечення спроможності : монографія / Ю. О. Куц, В. В. Мамонова, С. В. Газарян, В. В. Наконечний та ін.; за заг. ред. Ю. О. Куца. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2020. 477 с.

121. Територіальна громада: управління розвитком : [Моногр.] / Ю. О. Куц, О. В. Решевець / За заг. ред. Ю. О. Куца Х. : Вид-во "Константа", 2013. 540 с.

122. Територіальна організація влади в Україні : навч. посіб. / Ю. О. Куц, В. В. Мамонова ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. В. В. Мамонової. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. 212 с.

123. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

124. Ткачук А. Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. Інтернет – видання Інституту громадського суспільства, 14.06.2022. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>

125. Утвенко В. В. Теорія та історія місцевого самоврядування : навчальний посібник. Київ : Персонал, 2017. 234 с.

126. Цивільний Кодекс України. Редакція від 28.10.2021. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

127. Швидюк С. Роль місцевого самоврядування в підвищенні стійкості громад України в умовах війни. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11105/s.shvydiuk.2024.rol.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

128. Шляхтун П. П. Конституційне право: *Словник термінів*. К.: Либідь, 2005. 568 с.

129. Штейн Генріх Фрідріх Карпо, барон фон. URL: <http://ekursova.in.ua/2r/in-17415.html>

130. Щебетун І. Системи місцевого самоврядування: доктринальні підходи до визначення поняття. *Теорія та історія держави і права*. 2018. № 4. С. 99-104.

131. Щебетун І. С. Щодо поняття системи місцевого самоврядування. *Науковий вісн. Ужгород. нац. ун-ту*. 2012. № 19. С. 237–239. Серія : Право.

132. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні. Харків: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2002. 537 с.

133. Allen, J. C. Building on Assets and Mobilizing for Collective Action : Community Guide / J. C. Allen, S. M. Cordes, S. Covey and etc. Lincoln : Center for Applied Rural Innovation ; Univ. of Nebraska\$Lincoln, 2012. 70 p.

134. Borodina O. A., Lyashenko V. I. Budgetary provision of sustainable development of spatial formations in the conditions of European integration: the experience of Poland for Ukraine. *Herald of the economic sciences of Ukraine*. 2023. № 1(44). P. 114–123. URL: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.1\(44\).114-123](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.1(44).114-123).

135. Chapman, M. Lessons for Community Capacity Building : A Summary of Research Evidence : A Research Review to Scottish Homes / Michael Chapman, Karryn Kirk. Edinburgh : Scottish Homes, 2018. 78 p.

136. Dvigun A. O. Stability and potential of communities in the conditions of war: threats and countermeasures. *Review of Transport Economics and Management*. 2024. № 10(26). P. 34–38. URL: <https://doi.org/10.15802/rtem2023/300138>.

137. Ferlander, S. The Internet, Social Capital and Local Community / Sara Ferlander. Stirling : Dep. of Psychology, 2018. 312 p.

138. Kholyavitska K. S. Foreign experience of decentralization of power and prospects for Ukraine. *Collected works of uman national university of horticulture*. 2021. Vol. 2, № 99. P. 94–103. URL: <https://doi.org/10.31395/2415-8240-2021-99-2-94-103>.

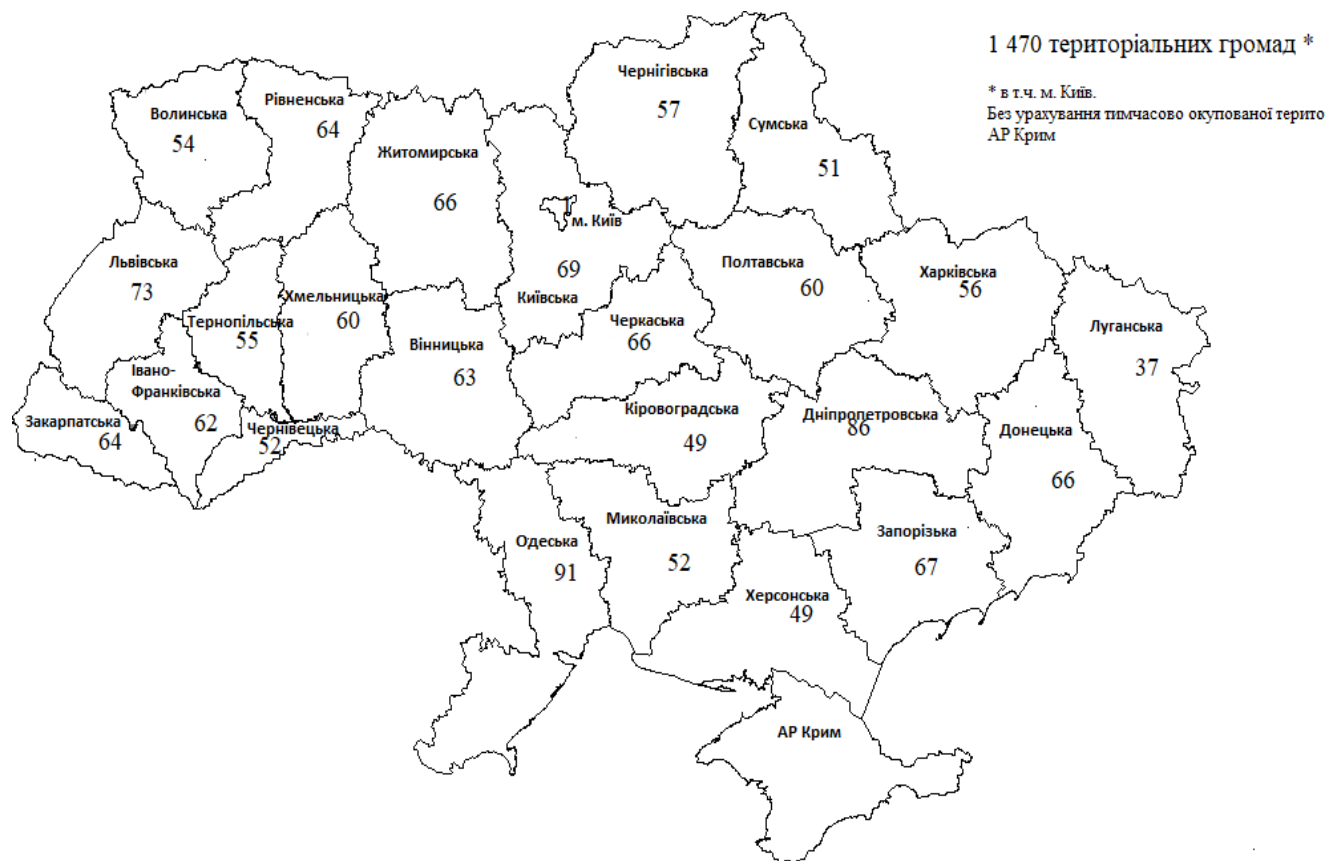
139. Lipset S. The Social Conditions of Democracy Revisited. *American Sociological Review*. 2004. № 60. P. 11–23.

140. Warren R. The Good Community – What would it be? *Journal of the Community Development Society*. 2022. 1(1). P. 14-23.

ДОДАТКИ

Додаток А

Територіальні громади в Україні

Додаток Б

План роботи відділу транспорту Сумської міської ради на 2025 рік

№ з/п	Заходи
1	Нарада - у заступника директора Департаменту
2	Перевірка роботи міського/приміського пасажирського транспорту в частині виконання умов договорів
3	Проведення перевірок/ участь в перевітках спільно з іншими уповноваженими державними органами відповідно до повноважень відділу
4	Опрацювання листів юридичних осіб, звернень громадян, запитів про доступ до публічної інформації, депутатських звернень та запитів
5	Проведення наради з перевізниками
6	Розробка та контроль графіку транспортування особового складу добровольчих формувань Сумської територіальної громади
7	Участь у нарадах КП СМР «Електроавтотранс»
8	Опрацювання внесення змін до Програми розвитку та вдосконалення пасажирського транспорту і мобільності на території Сумської міської територіальної громади на 2025-2027 роки за результатами проведених експертиз
9	Проведення роботи з подовження терміну дії договорів на надання послуг з пасажирських перевезень на автобусних маршрутах загального користування

Додаток В

ПАСПОРТ

**Програми розвитку та вдосконалення пасажирського транспорту і
мобільності на території Сумської міської територіальної
громади на 2025-2027 роки [63]**

1. Мета програми	впровадження нової транспортної політики, що базуватиметься на принципах сталої мобільності, в основі яких лежить якість у пересуванні громадським транспортом, розвиток усіх видів пересувань, їх безпечність та доступність для маломобільних груп населення
2. Зв'язок зі Стратегією розвитку міста (номер та назва оперативної цілі) або іншими стратегічними та програмними документами, які визначають цілі та пріоритети державної політики у відповідній сфері діяльності (назва, дата та номер документу)	Оперативна ціль: А.1. Громада з комфортною транспортною мережею
3. Ініціатор розробки програми	Департамент інфраструктури міста Сумської міської ради
4. Дата, номер і назва розпорядчого документа про розробку програми	Розпорядження міського голови від 09.09.2024 №293-Р «Про підготовку проекту Програми розвитку та вдосконалення пасажирського транспорту і мобільності на території Сумської міської територіальної громади на 2025-2027 роки»
5. Розробник програми	Департамент інфраструктури міста Сумської міської ради
6. Відповідальний виконавець програми	Департамент інфраструктури міста Сумської міської ради

7. Співвиконавці програми	Комунальне підприємство Сумської міської ради «Електроавтотранс», управління капітального будівництва та дорожнього господарства Сумської міської ради			
8. Головний/головні розпорядник/розпорядники бюджетних коштів	Департамент інфраструктури міста Сумської міської ради, управління капітального будівництва та дорожнього господарства Сумської міської ради			
9. Терміни реалізації програми	2025-2027 роки			
10. Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації програми, всього	Всього, тис. грн.	2025 рік	2026 рік	2027 рік
	557 887,98	154 942,36	219 244,46	183 701,16
у тому числі:				
10.1. кошти бюджету Сумської міської ТГ	тис грн	189 778,66	252 398,48	204 050,14
10.2. кошти державного бюджету	тис грн	-	-	-
10.3. інші джерела фінансування (власні кошти КП СМР «Електроавтотранс»)	тис грн	10 477,40	9 512,90	15 087,80
10.4. інші джерела фінансування (залучені (кредитні) кошти)	тис. грн.	0,00	0,00	0,00

Додаток Г

**Дії деяких європейських країн щодо підвищення стійкості місцевого
самоврядування [113, с. 510]**

Країна	Практика	Результат
Німеччина	Німеччина має одну з найрозвиненіших систем децентралізації в Європі. Кожна федеральна земля (регіон) має власний уряд. А також широкі повноваження в управлінні місцевими справами. Включаючи питання освіти, охорони здоров'я та внутрішніх справ.	Під час економічних криз, таких як глобальна фінансова криза 2008 року, місцеві органи влади мали можливість швидко адаптувати свої бюджети. А також розробити антикризові заходи на місцевому рівні. Це дозволило зменшити економічні втрати. Підтримати життєздатність місцевої економіки.
Швеція	У Швеції велика увага приділяється участі громадян у процесі прийняття рішень. Місцеві органи влади регулярно проводять громадські слухання. Референдуми та залучають громадян до обговорення важливих питань.	Під час політичних змін чи соціальних викликів, наприклад, в умовах зростаючої міграції. Або змін у політичному кліматі, активна участь громадян дозволяє владі враховувати різні точки зору та забезпечувати більшу соціальну згуртованість. Це також допомагає уникнути соціальних конфліктів і підвищує довіру до влади.
Естонія	Естонія стала світовим лідером у використанні цифрових технологій у сфері державного управління. Місцеві органи влади активно використовують електронні платформи для надання послуг. Збору даних та взаємодії з громадянами.	У випадку природних катастроф або пандемій, таких як COVID-19, цифровізація дозволила Естонії забезпечити безперебійність надання послуг та підтримувати зв'язок між урядом і громадянами. Це значно знизило вплив кризи на функціонування місцевого самоврядування.
Франція	Франція провела масштабні реформи. Вони спрямовані на підвищення ефективності місцевого самоврядування через об'єднання муніципалітетів і створення більших адміністративних одиниць. Таких як метрополіси. Ці реформи дозволили зменшити кількість місцевих адміністрацій. Підвищити їхню ефективність.	Під час економічних криз або змін у політичній ситуації, ця регіоналізація дозволяє Франції ефективніше розподіляти ресурси між регіонами. Також підтримувати економічну стабільність. Сприяти розвитку менш розвинених територій.

Додаток Д

Прямі збитки від руйнувань та пошкоджень за секторами, млрд. дол. [38]

